

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА
ШЕВЧЕНКА

ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ

КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ РОЗВИТКУ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**ЧИННИКИ СТАВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ДО НАВЧАННЯ В ПЕРІОД
ВОЄННОГО СТАНУ**

на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр»

спеціальність: 053 – Психологія

Студентки ОКР «магістр»

Макарчук Анастасії Володимирівни

Науковий керівник:

доктор психологічних наук,

доцент кафедри психології розвитку

Дембицька Наталія Миколаївна

Допустити до захисту в ЕК

кафедра психології розвитку

Протокол № _____ від _____

завідувач кафедри:

доктор психологічних наук, професор

Власова Олена Іванівна

(підпис)

Київ – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЧИННИКІВ СТАВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ДО НАВЧАННЯ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ	6
1.1. Ставлення студентів до навчання як показник освітньо- професійної соціалізації	6
1.2. Дистанційна освіта як умова освітньо-професійної соціалізації особистості в період воєнного стану	12
1.3. Психологічні чинники ставлення студентів до навчання в період воєнного стану: теоретична модель.....	25
Висновки до розділу 1	31
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЧИННИКІВ СТАВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ДО НАВЧАННЯ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ.....	33
2.1. Методи та організація дослідження.....	33
2.2. Психологічна характеристика вибірки.....	35
Висновки до розділу 2	37
РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДЖЕННЯ ЧИННИКІВ СТАВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ДО НАВЧАННЯ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ.....	39
3.1. Особливості ставлення студентів до навчання в період воєнного стану.....	39
3.2. Емпірична модель чинників ставлення студентів до навчання в період воєнного стану.....	47
3.3. Методичні рекомендації психологічним службам ЗВО щодо оптимізації ставлення студентів до навчання в період воєнного стану.....	54
Висновки до розділу 3	58
ВИСНОВКИ.....	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	64
ДОДАТКИ.....	73

ВСТУП

Актуальність дослідження: За останні десятиліття світ пережив значну кількість потрясінь, що актуалізували потребу перегляду звичного суспільного устрою та способу життя і навчання. До них можна віднести потужний стрибок науково-технологічного прогресу, глобалізацію, пандемію Covid-19, появу досконалих військових технологій та російсько-українську війну, що без перебільшення впливає на весь світ не лише на ціннісному рівні, але і на політичному. Це в свою чергу призводить до виникнення потреби в розробці рішень, які дозволять пристосуватися до світу, що стрімко розвивається та змінюється.

В період воєнного стану українська система освіти потребує адаптації під обставини в яких відбувається навчальний процес таким чином щоб зберегти свою ефективність, або навіть підвищити, оскільки потреби воєнного часу диктують абсолютно інші умови життя порівняно з мирним часом. Це потребує всестороннього підходу до вдосконалення технологій навчання, в тому числі дослідження психологічних аспектів ставлення до навчання сучасних студентів. Оцінка ставлення сучасних студентів до навчання відображає його змістові особливості, недоліки та зони розвитку і сприяє впровадженню змін, що дозволять оптимізувати процес навчання та зробити його більш ефективним та релевантним потребам сучасності.

Під час дії воєнного стану також продовжує бути необхідною можливість дистанційного навчання, як засобу безпеки. Дистанційна освіта набула особливої актуальності після початку пандемії Covid-19 та продовжує бути гостро необхідною в часи російсько-української війни. Дистанційна освіта – це сучасний інноваційний підхід до реалізації усіх стандартних складових навчального процесу, але у форматі віддаленої взаємодії за використання технологій навчання у мережі Інтернет. В умовах пандемії Covid-19 та війни в Україні даний підхід продемонстрував свою відносну ефективність, як альтернативний спосіб отримання освіти в несприятливих, для реалізації очної

форми навчання, обставинах. Методи дистанційного навчання мають створювати умови для становлення великої кількості професіоналів різних спеціальностей, яких зараз, як ніколи раніше, потребує наша держава. Одним з важливих факторів, який визначає ефективність дистанційної освіти – це ставлення до неї сучасних студентів, який включає мотиваційний компонент, психоемоційні стани, відчуття власної самореалізації, соціальні складові та багато інших.

В умовах війни дистанційна освіта теж зазнає нових викликів, тож комплексне дослідження психологічних чинників ставлення студентів до навчання в період воєнного стану є необхідною потребою сучасності.

Об'єкт дослідження – це ставлення студентів до навчання.

Предмет дослідження: прояви та психологічні чинники ставлення студентів до навчання в період воєнного стану.

Мета дослідження: дослідити прояви та психологічні чинники ставлення студентів до навчання в період воєнного стану.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати наукові джерела з проблеми психологічної детермінації ставлення особистості до навчання, на основі чого розробити теоретичну модель психологічних чинників ставлення українських студентів до навчання в період воєнного стану.

2. Емпірично дослідити прояви ставлення сучасних студентів до навчання в період воєнного стану.

3. Емпірично виокремити психологічні чинники ставлення сучасних студентів до навчання в період воєнного стану.

4. Розробити методичні рекомендації психологічним службам ЗВО щодо оптимізації ставлення сучасних студентів до навчання в період воєнного стану.

Методи дослідження:

Теоретичні методи – методи теоретичного аналізу наукових джерел, теоретичне моделювання.

Емпіричні методи – психодіагностичне тестування: методика інтерперсональної взаємодії Т. Лірі; методика «Мотиви вибору професії» (за В. А. Семиченко); Шкала самооцінки Розенберга; авторська анкета для вивчення ставлення до форм, методів, змісту і контексту освітнього процесу у ЗВО.

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження полягає в тому, що

- теоретично обґрунтовано модель психологічних чинників ставлення студентів до навчання в період воєнного стану;
- уточнено поняття «ставлення студентів до навчання»;
- перевірено дослідним шляхом і пояснено емпіричну модель ставлення студентів до навчання під час війни.

Практичне значення дослідження полягає

- в розробці авторської анкети для дослідження ставлення студентів до навчання в період воєнного стану, яку можна використовувати на молодіжних вибірках для дослідження відповідного явища і вивчати його в динаміці;
- в можливості розробки опитувальника для дослідження ставлення студентів до навчання в різних умовах на основі розробленої анкети;
- в можливості застосування психологічними службами ЗВО методичних рекомендацій, розроблених здобувачкою, щодо оптимізації ставлення сучасних студентів до навчання в період воєнного стану та повоєнного відновлення країни.

Експериментальна база дослідження: дослідження проводилось на базі Київського національного університету імені Тараса Шевченка та Київського університету імені Бориса Грінченка. До участі у дослідженні було залучено 51 студент психологічних факультетів.

Структура та обсяг роботи: робота містить вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел та додатки.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЧИННИКІВ СТАВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ДО НАВЧАННЯ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

1.1 Ставлення студентів до навчання як показник освітньо-професійної соціалізації

Однією з умов підвищення ефективності навчального процесу студентів ЗВО є врахування особливостей ставлення студентів до організації та процесу навчання та подальша модернізація форм, методів, змісту та контексту навчального процесу до потреб, можливостей та психологічних особливостей здобувачів вищої освіти.

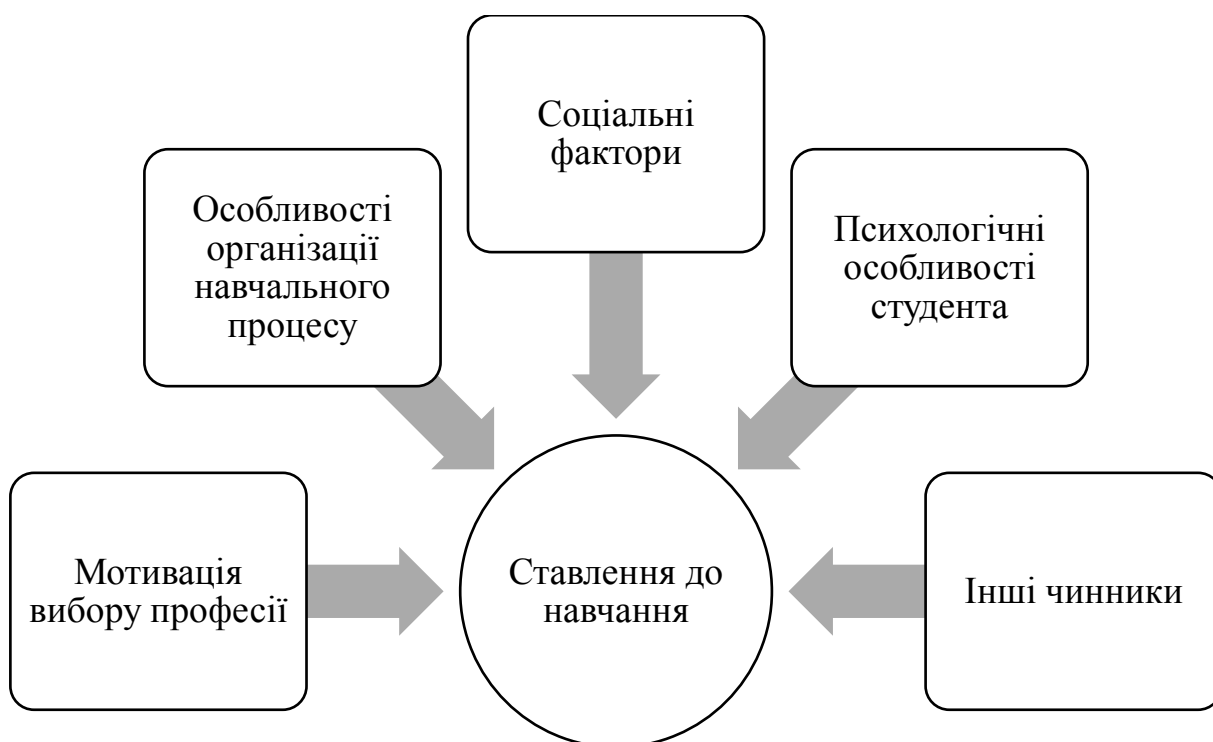
Ставлення, або як ще його можна назвати «відношення», відображає взаємозалежність елементів певної системи (Катаєв, Є. С., 2010), тобто взаємозв'язок різних аспектів реальності. В словнику з української мови категорія «ставлення» визначається, як специфічний характер поведінки з ким, або чим-небудь, що вказує на суб'єктоцентричність даного феномену (Словник української мови, 1980). Феномен «ставлення» відображає не тільки поведінковий, а й когнітивний та емоційний компоненти ставлення.

За Шрадером В. ставлення до навчання – це позиція, що встановилася у студента, яка визначає спрямованість і інтенсивність сприйняття, мислення і дій особистості у сфері навчання. Ставлення до навчальної діяльності являє собою багатокомпонентну і багаторівневу структуру. Індукований образ має властивість ефективного проникнення й активації відразу декількох рівнів (як поверхневих, так і глибинних) будь-якої психічної структури (Кузнецов, М. А., & Козуб, Я. В., 2017).

Можна виділити такі компоненти в структурі ставлення до навчальної діяльності: емоційний, інтелектуальний, вольовий та мотиваційний компоненти (Жданюк, Л. О., 2018). Емоційний компонент є відображенням всього спектру емоційних станів котрі студент може відчувати по відношенню до навчального

процесу. Інтелектуальний або когнітивний втілює властивості пізнавальної сфери студента, міри можливостей інтелектуально досягнути поданий матеріал, відповідність змісту навчального процесу його переконанням, цінностям та амбіціям, вольовий компонент включає в себе спрямованість на пізнання, прагнення та самодисципліну студента в процесі набуття знань. Мотиваційний компонент відображає мотиви вибору професії, вид мотивації тощо.

На формування ставлення студента до навчання переважно впливають такі чинники: мотивація вибору професії, ставлення до організації процесу, змісту та форм навчання, соціальні фактори, психологічні особливості студента та інші чинники. Чинники ставлення студентів до навчання продемонстровано на рисунку 1.1:

Рис. 1.1 Чинники ставлення студентів до навчання

Мотивація до навчальної діяльності – це рівень інтенсивності уваги та зусиль студента, витрачених на виконання різноманітних завдань з метою досягнення не тільки академічних успіхів, а й професійного зростання (Горобей, А. О., 2020). Мотивація може бути зовнішньою та внутрішньою.

Зовнішня мотивація – це тип стимулювання людської активності джерела якого лежать поза межами її «Я», наприклад соціальний тиск (Сердюк, Л. З., 2019). Внутрішня мотивація – детермінується складною системою внутрішніх переконань, норм, цінностей, прагнень та бажань, тобто її фактори виникають зсередини особистісного «Я» (Deci, E. L., & Ryan, R. M., 1985). До мотивів навчальної діяльності можна віднести пізнавальні мотиви (широкі пізнавальні мотиви; навчально-пізнавальні мотиви; мотиви самоосвіти), тобто це будь яка система мотивів пов'язана з безпосереднім отриманням знань, вмінь і навичок, та соціальні мотиви (широкі соціальні мотиви; вузькі соціальні мотиви; мотиви соціальної співпраці), які спрямовані задовольняти широке коло соціальних потреб людини (Максименко, С. Д., & Соловієнко, В. О., 2000). До основних видів мотивації навчальної діяльності студентів можна віднести мотив отримання знань, мотив професійного самовдосконалення, мотив отримання диплому, престижність професії, бажання батьків тощо.

Окрім цього, важливим чинником, що впливає на ставлення до навчальної діяльності є особливості організації навчального процесу, що включає різноманітні педагогічні аспекти. До них належать форми навчання, наприклад фронтальна, групова та індивідуальна; методи навчання, як спосіб спільної діяльності викладача та студента до них належать вербальні, практичні, наочні методи; зміст навчання, як педагогічно адаптована система знань, вмінь і навичок; контекст навчання, тобто відповідність змісту та наповненню навчальних матеріалів потребам сучасності, професії тощо (Власова, О. І., 2011).

Серед соціальних чинників, які впливають на ставлення до навчання у ЗВО можна виділити: стосунки з студентською групою, з викладачами, з адміністрацією навчального закладу; ставлення до закладу освіти, його репутація, престижність; організація діяльності студентського парламенту; ставлення суспільства до обраної студентом професії тощо.

До психологічних особливостей, які можуть позначатися на ставленні до навчання належать когнітивні, емоційні та особистісні особливості студента, а також його психофізіологічні характеристики. Тобто тип нервової системи, провідний тип засвоєння інформації, особливості пам'яті, мислення, уваги, наявність тих чи інших особливостей емоційно-вольової сфери необхідних для навчання, загальний рівень ерудиції, гнучких навичок та ін.

За результатами дослідження проведеного серед студентів українських вищих навчальних закладів виявили, що на ставлення студентів до навчання впливає особистість респондентів: так серед студентів-першокурсників психологічні чинники, які впливають на ставлення до навчання – це задоволеність навчанням, виховним процесом, професією, яку обрали, стосунками в студентській групі та загальна задоволеність навчальним процесом, однак серед студентів старших курсів дані чинники вже не мали такого впливу і важливішими ставали об'єктивні фактори (Корж, О. Ю., & Корчікова, І. В., 2015).

Психологічні чинники представлені системою, що включає особливості особистості (її цінності, переконання, мотиви тощо), когнітивну (особливості мислення, пам'яті та уваги), афективну (емоційне ставлення) та поведінкову (здатність діяти певним чином, вміння і навички) складові. Таким чином підсумовуючи ми можемо виділити такі психологічні чинники ставлення студентів до навчання: мотивація вибору професії, самоставлення, задоволеність навчальним процесом, ставлення до обраної професії, особливості когнітивної сфери студента, психофізіологічні особливості (тип темпераменту, рухливість нервової системи тощо), наявність конкретних вмінь і навичок, що сприяють процесу навчання (рис. 1.2):

Рис. 1.2 Психологічні чинники ставлення студентів до навчання

Ставлення студента до процесу та результатів навчання є центральною ланкою, яка визначає успішність навчального процесу і стає фундаментом для розвитку хороших фахівців, що становитимуть робочий клас в державі. Ставлення виражається в емоційних реакціях, діях та конкретних вчинках. Вивчення особливостей формування ставлення до навчання дає можливість передбачати та прогнозувати наслідки впровадження тих чи інших форм навчання, його змісту і контексту. Оскільки світ постійно змінюється то і педагогічний процес як важливий спосіб адаптувати суспільство до нових умов

дійсності має відповідати сучасності та бути релевантним потребам ринку. Саме знання та вміння отримані в процесі навчально-професійного становлення створюють для суспільства можливості задовольняти свої потреби та бажання, а також постійно розвиватись, підкорюючи нові вершини. Активне навчання та розвиток дає можливість людині сьогодення розробляти проєкти по колонізації космосу, хоча ще століття тому людство не могло про таке навіть і мріяти. Отже, враховуючи всі ці фактори важливо досліджувати різні аспекти ставлення до освітнього процесу, такі як формування ставлення до навчання та які чинники на це впливають, розвиток позитивного ставлення до навчання тощо.

Шолох О. вважає: «Оскільки загальною кінцевою метою навчання у вищому навчальному закладі є професійна підготовка фахівців, то ставлення студентів до своєї майбутньої професії можна розглядати як форму й ступінь прийняття кінцевої мети навчання» (Шолох О.А., 2017).

Позитивне ставлення до власної професіоналізації є показником освітньо-професійної соціалізації особистості. Воно виражається в відповідальному та серйозному ставленні до навчання, тобто всестороннє вивчення аспектів діяльності майбутньої професії, як в межах університету так і самостійно, формуванні навичок необхідних для професійного становлення, постійному самовдосконаленні та побудові соціальних контактів, що є важливими для подальшого розвитку.

Оскільки мінливість реалій в яких людина вимушена жити постійно диктує свої правила та потребує постійно підвищувати свій рівень кваліфікації то позитивне ставлення особистості до навчання має ставати сталою рисою. Ставлення особистості до навчання – це сукупність почуттєвих, когнітивних та поведінкових відношень до змісту, процесу та результатів навчання.

Початок повномасштабної війни розпочатої російською федерацією 24 лютого 2022 року створив нові виклики для української системи освіти, однак

варто підкреслити, що пандемія Covid-19, яка зумовила перехід ЗВО на дистанційну та змішані форми навчання створили необхідний фундамент, який полегшив процес адаптації навчального процесу до воєнного стану (Клименко, Н. Г., 2022).

В період воєнного стану поширеною практикою навчання є дистанційна освіта, загальний контекст освітнього процесу якої змінюється і набуває нових характеристик, це в свою чергу потребує вироблення адаптивних освітніх стратегій, які даватимуть можливості для професійного саморозвитку та отримання знань здобувачами вищої освіти. Ключ для розуміння проблемних зон онлайн навчання лежить через дослідження ставлення до дистанційної освіти сучасних студентів.

1.2. Дистанційна освіта як умова освітньо-професійної соціалізації особистості в період воєнного стану

З початком індустріальної революції інформаційні технології все більше і більше проникали в наше повсякденне життя і на сучасному етапі розвитку вони відіграють дуже важливу роль не тільки в забезпеченні функціонування глобальних світових систем, як от банкінги, бази даних тощо, а й в забезпеченні наших базових потреб. Однією з важливих вимог до сучасної людини це освіта і так як освіта не відірвана від умов до яких людина вимушена пристосовуватись, вона теж набуває нових технологічних рішень. Одним з таких рішень стала дистанційна освіта, яка набула особливо актуальності у всьому світі з початком пандемії Covid-19 і продовжує бути необхідною під час російсько-української війни.

Активний розвиток дистанційної освіти на заході почався в 70-х роках, в Україні ці процеси почали розгортатися лише на початку 2000-х (Liakh, T., Et al., 2017). Одним з перших етапів, який дав поштовх до розвитку дистанційної

освіти стало винайдення радіо, що створило можливості для віддаленого навчання (Алієв, Е. М., & Штефан, Л. А., 2023).

Право отримувати освіту за допомогою дистанційної форми навчання закріплено законом України «Про вищу освіту» та Положенням про дистанційну освіту, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України. Згідно з положенням «Під дистанційним навчанням розуміється індивідуалізований процес набуття знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників навчального процесу у спеціалізованому середовищі, яке функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій» (Положення про дистанційне навчання, 2013). Дистанційне навчання реалізує конституційне право громадян України на освіту та присвоєння професійної кваліфікації. В умовах воєнного стану законом України «Про вищу освіту» передбачено гарантоване право здобувачів освіти на продовження навчання в дистанційному форматі у зв'язку з вимушеним переміщенням, зміною місця проживання тощо (ЗУ «Про вищу освіту», 2014).

Дослідженню феномену дистанційної освіти, її формам, методам та змістовим особливостям, присвячено багато праць вітчизняних та зарубіжних науковців. Українські вчені в своїх роботах, в основному, розглядають дистанційну освіту, як альтернативну форму навчання в умовах воєнних дій та пандемії Covid-19, вплив дистанційного навчання на психічне здоров'я тощо. Серед зарубіжних, як правило, розглядається роль дистанційної освіти під час Covid-19, перспективи розвитку дистанційного навчання у світі та впровадження інформаційно-комунікативних технологій в умовах традиційної освіти.

Згідно з Концепцією розвитку дистанційної освіти в Україні «дистанційна освіта – це форма навчання, рівноцінна з очною, вечірньою, заочною та екстернатом, що реалізується, в основному, за технологіями дистанційного

навчання. Технології дистанційного навчання складаються з педагогічних та інформаційних технологій дистанційного навчання». Педагогічні технології дистанційного навчання можна охарактеризувати, як процес активної взаємодії викладача та студентів опосередкований технологіями телекомунікаційного зв'язку, що адаптований під інтернет формат. «Інформаційні технології дистанційного навчання – це технології створення, передачі і збереження навчальних матеріалів, організації і супроводу навчального процесу дистанційного навчання за допомогою телекомунікаційного зв'язку» (Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні, 2000). Дистанційна освіта зараз виконує провідну роль в підготовці майбутніх фахівців (Оверчук, О. Б., 2023).

Биков В.О. у власній монографії «Моделі організації систем відкритої освіти» виділяє такі різновиди дистанційної освіти:

а) дистанційне навчання – вид інституціоналізованого навчання та реалізації навчального процесу, в якому здобувачі освіти навчаються синхронно з відсутністю прив'язки до певної території;

б) традиційне дистанційне навчання – тип дистанційного навчання, в якому організація навчального процесу передбачає асинхронність поставки змісту навчальної програми за допомогою різноманітних інформаційних систем зв'язку;

в) е-дистанційне навчання – вид дистанційного навчання, що передбачає індивідуалізовану синхронно-асинхронну часову взаємодію за допомогою різноманітних інформаційних систем зв'язку (Биков, В. Ю., та ін., 2015).

До основних цілей дистанційного навчання в закладах вищої освіти відносять:

- Підтримка традиційного процесу навчання, за допомогою впровадження дистанційних навчальних курсів;

- Покращення якості освіти;
- Підготовка конкурентоспроможних фахівців, готових до сучасних реалій ринку праці;
- Доступ до освіти для осіб котрі з певних причин не мають можливості відвідувати очні заняття;
- Залучення великої кількості слухачів;
- Створення загального інформаційного простору закладу вищої освіти (Вишнівський, В. В., та ін., 2014).

Н. Мор виділяє такі можливості в онлайн-навчанні, як інтерактивна взаємодія викладача та студента в режимі діалогу, швидкість передачі студентських матеріалів в електронному вигляді, швидкий доступ до інформації, можливість оцінки знань в режимі онлайн, створення «віртуальних груп» тощо (Морзе, Н. В., & Глазунова, О. Г., 2010).

До основних переваг системи дистанційної освіти можна віднести гнучкість організації навчального процесу, що дає можливості для вибору часу та місця процесу власного навчання; модульність; залучення великої аудиторії, що може бути не можливим в умовах очного навчання; економічність; технологічність; соціальна рівність, що забезпечує можливість для отримання знань та кваліфікації для осіб які з тих чи інших причин позбавлені можливості очного навчання; оновленість позиції викладача, тобто перегляд ролі викладача та його вмінь і навичок; позитивний вплив на навички самостійності аудиторії; ефективність, за умови впровадження достатньої кількості технологічних рішень, які дозволяють вивести дистанційне навчання на один рівень з очним (Мала, І. Б., 2022).

На думку Корильчука Н. переваги дистанційного навчання включають: відповідність такої форми навчання сучасним інформаційним технологічним тенденціям, постійни доступ до більшої бази інформації в мережі Інтернет, можливість побудови комфортного режиму навчання, узгодження можливостей такого навчання з потребами окремої людини, економія ресурсів, гнучкість в

організації навчального процесу та відсутність географічних бар'єрів (Корильчук Н., та ін.. 2023). Важливою перевагою дистанційної форми навчання стала саме її інтернаціональність тобто можливість здобувати освіту в закордонних ЗВО не покидаючи межі своєї країни, в умовах повномасштабної війни це дало можливість великій кількості українців, які втікали від війни продовжувати навчатись в своїх університетах(Підкуркова, І., & Погрібна, В., 2023).

Виділяють такі проблеми системи дистанційної освіти в Україні:

- Низький рівень поширеності Інтернету;
- Ситуація соціальної нерівності, що призводить до того, що дистанційне навчання більш доступне для дітей із забезпечених родин;
- Недостатня матеріально-технічна база Університетів;
- Дистанційне навчання розраховане на самотійну роботу студентів, тому якість вищої освіти багато в чому визначається рівнем мотивації та самодисципліни студентів;
- Відсутність безпосереднього контакту між студентами та викладачем;
- Обмежені можливості для ідентифікації студента під час виконання контрольних заходів (Сіленко, А. О., & Крук, Н. В. (2022).

До мінусів дистанційної освіти можна віднести проблеми зі здоров'ям, які вона провокує наприклад порушення постави тощо (Koreneva, I., & Samilyk, V., 2023).

Впровадження дистанційних методів організації навчального процесу потребує не лише технологізації освітнього середовища, а й особливої уваги до психологічних потреб та можливостей студентів, що створить умови для ефективного засвоєння матеріалу та професійної самореалізації учасників освітнього процесу.

В умовах дистанційного навчання студенти можуть зіштовхуватись з такими труднощами, як опанування матеріалу, що пов'язане з відсутністю прямого контакту з викладачем і можливістю отримати більш чітке пояснення, доволі поширеною проблемою також є занадто великий обсяг матеріалу для самостійного опрацювання, нечіткість формулювання завдань (Карагодіна та ін., 2020). Такі проблеми як відсутність взаємодії між одногрупниками та однокурсниками, потреба самостійно організувати свій навчальний процес може бути складним випробуванням для першокурсників особливо (Кулакова, О. М. (2023). В умовах сучасної дистанційної освіти роль авторитету викладача лише зростає (Дубровіна, І., & Ружицький, В., 2023).

Дослідження проведене в Київському університеті імені Бориса Грінченка серед студентів першого курсу, які обирали дистанційну форму навчання демонструє, що частою проблемою є нестача часу на виконання домашніх завдань та невміння користуватись електронними таблицями навчання, як і відсутність навичок користуватися інформаційно комунікативними технологіями в цілому, окрім цього не вистачає знань та навичок вільного пошуку в інтернеті (Liakh, T., et al., 2017), що в свою чергу може посилювати навантаження та призводити до більшої кількості психологічних проблем пов'язаних з навчанням.

В дослідженні Н. Теренди, яка виявляла ставлення до різних аспектів дистанційного навчання впровадженого у зв'язку з пандемією, продемонстровано, що більшість студентів віддає перевагу очній формі навчання, також студенти переважно вважали дистанційний формат навчання легким хоча і мали зауваження до матеріалів, які використовувались викладачами. Більшість студентів заявили, що не мають проблем з можливістю отримати консультацію викладача. Близько половини студентів мали постійне бажання до самонавчання. Однак більше половини не бажають продовжувати навчання в онлайн форматі (Terenda, N. O., et al., 2021).

В студентів з високими показниками позитивного ставлення до дистанційного навчання частіше спостерігається мотив набуття знань та мотивація досягнення успіху, в той час як мотив здобуття диплому характерний для осіб з негативним ставленням до онлайн навчання. Таким чином існують статистичні закономірності в ставленні до дистанційного навчання та мотивації здобуття успіху (Дробот, О. В., 2020).

Нерідко проблемою з якою зіштовхуються студенти є відсутність матеріально-технічного забезпечення необхідного для виконання завдань, а в умовах військового стану коли велика кількість людей була вимушена покинути домівку або ж втратила свої речі ця проблема лише загострюється. З іншого боку дистанційне навчання сприяє інклюзивності, адже завдяки впровадженню технологічних рішень тепер більша кількість людей має змогу отримувати вищу освіту, якщо за інших умов це було з певних причин неможливим.

В одному з досліджень проведених в університеті ELTE виявляли ставлення до дистанційного навчання студентів в умовах Covid-19 і воно вказує на те, що на думку студентів хоч дистанційна освіта все ще потребує вдосконалення певні зсуви в ставленні до дистанційної освіти як до однієї з постійних форм університетського навчання є, так як вона продемонструвала свою ефективність та зручність (Ismaili, Y., 2021). Однак на психологічному рівні доволі поширеними реакціями на впровадження дистанційного навчання були: збентеження, почуття самотності, невпевненість в організації іспитів та випускних, тривога через втрату інтернет зв'язку під час важливих занять, що в свою чергу дає перспективи для вивчення впливу дистанційного навчання на психічне та навіть фізичне здоров'я студентів.

Вивчення ставлення до інтернет-навчання в одному з університетів Малайзії включало забезпечення всіх студентів, що долучалися до дослідження матеріально-технічним устаткуванням, необхідним для реалізації навчального процесу, і також вказує на позитивне сприйняття студентами дистанційної

освіти, особливо серед тих чії навички користування інформаційно комунікативними технологіями досить високі. Це в свою чергу ще раз підкреслює роль наявного матеріального забезпечення на ставлення до такої форми навчання (Hong, K. S., et al., 2003).

Дослідження впливу дистанційного навчання на психологічне здоров'я студентів університетів в Саудівській Аравії, до якого долучили 721 студента переважаюча більшість яких були жінки, демонструє, що близько в четверті опитаних були високі показники тривожності, а третина мала всі ознаки депресії. Сильна тривога і депресія була відмічена у понад 6% опитаних. Також психологічні проблеми частіше зустрічались серед молодших студентів та серед жінок (Qanash, S., 2020). Схоже дослідження проведене в Campus Bio Medico University of Rome вказувало на підвищення рівня сприйнятого стресу внаслідок впровадження дистанційного навчання та карантинних обмежень, зниження концентрації уваги та занепокоєння через іспити. Також карантинні обмеження та впровадження дистанційного навчання вплинули на міжособистісні стосунки студентів, а високий рівень стресу погіршував показники психологічного благополуччя та академічної успішності (Quintiliani, L., 2022). Дистанційна освіта, як особлива форма навчання може навіть позначатися на розвитку особистості студента (Шевчук, Г., & Антоневиц, Б., 2023).

Окрім вище перелічених проблем пов'язаних із ставленням студентів до дистанційного навчання важливою є також і культурна складова, наприклад в одному з індійських досліджень серед викликів з якими зіштовхнулась тамтешня система освіти після початку пандемії стала потреба зміни парадигм мислення серед населення, яке віддає перевагу традиційним методам навчання (Dubey, P., & Pandey, D., 2020).

Дослідження факторів, що впливають на поведінку та ставлення до онлайн навчання проведене в 2021 році продемонструвало, що велика кількість студентів схвалює онлайн навчання і вважає його сприятливим фактором для

покращення кваліфікації викладачів, окрім цього формат подачі матеріалу за допомогою слайд-шоу, презентацій тощо, допомагав краще засвоювати інформацію. Додаткові матеріали, що використовувались під час дистанційного навчання допомагали поглибленому вивченню інформації (Bosa, G. D., 2021). Таким чином можна зрозуміти, що з точки зору педагогічних аспектів, дистанційне навчання може бути навіть більш ефективним ніж очне.

Unger та Meiran (2020) досліджували ставлення студентів до дистанційного навчання запровадженого після початку пандемії Covid-19 і виявили, що на початкових етапах існувала значна невизначеність та страх серед студентів пов'язані з неготовністю як системи освіти так і самих студентів до умов дистанційного навчального процесу. Також спостерігалася підвищена тривожність через декілька тижнів (Unger, S., & Meiran, W. R., 2020). В дослідженні одного з турецьких університетів виявили більш позитивне ставлення до дистанційного навчання серед чоловіків. Також легше сприймали дистанційне навчання студенти старших курсів порівняно з молодшими. Ще додатковим фактором який впливав на ставлення до онлайн навчання була наявність комп'ютера вдома, студенти які мали технічні можливості відповідно ставились більш лояльно (Kaban, A., 2021).

Опираючись на результати перелічених вище досліджень можна припустити, що дистанційне навчання є перспективним напрямком для подальшого розвитку системи освіти не лише в Україні, а й в усьому світі. Також воно створює можливості для навчання серед студентів, які з тих чи інших причин не мають доступу до безпосереднього навчання в університеті. Дистанційна освіта може бути, як вирішенням поточних проблем так і їх джерелом. Сучасний стан технологічних рішень все ще достатньо обмежений, що в свою чергу створює перепони для успішного навчання всіх студентів. Ставлення до онлайн навчання визначається також спеціальністю за якою студент отримує освіту, тобто в студентів більш практичних спеціальностей, які потребують матеріального оснащення, наприклад студенти медици, мають

нижчі показники позитивного ставлення. Окрім цього онлайн навчання може здійснювати негативний вплив на психічне здоров'я студентів через надмірне навантаження, брак спілкування та інші чинники. В реаліях російсько-української війни все ж дистанційне навчання є найбільш безпечним виходом із ситуації, що може навпаки мати більш позитивний вплив на психічне здоров'я студентів порівняно з очним навчанням. Тому перспективною задачею психології дослідити ставлення сучасних студентів до дистанційної освіти.

Військові дії на території України загострюють потребу використання інформаційних технологій дистанційного навчання, на це впливають загрози життю та здоров'ю студентів, вимушене переміщення та зміна місця проживання учасників освітнього процесу, руйнування вищих навчальних закладів та освітньої інфраструктури тощо (Інститут освітньої аналітики, 2022). Це в свою чергу відкриває різні проблемні сторони дистанційного навчання пов'язані з організацією форм та методів навчання, контекстом освітнього процесу, змістом навчальних матеріалів, які б відповідали потребам учасників освітнього процесу та сучасного ринку і були доступними для реалізації в умовах дистанційної форми навчання. Президент України Володимир Зеленський таким чином висловлюється про умови та перспективи сучасної системи освіти: «Окупанти визначили своїми ворогами культуру, освіту та людяність. І не шкодують для них ні ракет, ні бомб. Україна, яка прагне бути конкурентоспроможною в сучасному світі, має визначити освіту та науку своїми стратегічними сферами». З огляду на це важливо досліджувати слабкі сторони системи дистанційної освіти в Україні, впроваджувати ефективні методи оптимізації дистанційного навчання, як з точки зору педагогічних інтервенцій так і з точки зору сприяння психологічному благополуччю студентів, як важливого прошарку майбутніх професіоналів. Україна має підвищувати свою конкурентоспроможність на ринку технологій щоб не відставати за тенденіями сучасного світу (Терещенко, С. В., 2023). Пандемія COVID-19 створила фундамент, який дав можливість підготуватися українській

системі освіти до навчання в умовах повномасштабної війни (Ненько, Ю., & Іващенко, О., 2023). Навчання в умовах війни мобілізувало ті ресурси вищої освіти в Україні, які до цього не актуалізувались (Мар'янюк, Я. Г., & Огренич, М. А., 2023). Електронне навчання вже сформувало глобальний освітній простір, подальший розвиток технологій лише поглибить ці аспекти (Годованюк, А. В., & Гончарук, К. В., 2023).

11 липня 2023 року було опубліковано лист Міністерства освіти і науки України «Про здійснення освітнього процесу» в якому йдеться про те, що необхідність впровадження дистанційних методів навчання пов'язаних спочатку з пандемією Covid-19, а пізніше з військовою агресією РФ проти України, призвела до «беззаперечного зниження якості освіти» (Про організацію освітнього процесу, 2023). Таким чином, МОН рекомендувало максимально організувати очну форму навчання, відповідно до можливостей закладів освіти. Однак враховуючи реалії російсько-української війни і той факт, що велика кількість ЗВО продовжать організовувати формат онлайн навчання, дослідження психологічних аспектів ставлення сучасних студентів до дистанційної освіти, залишається актуальною задачею психології.

В період воєнного стану окрім звичайних проблем дистанційної освіти, як от відсутність безпосереднього контакту з викладачем, обмеженість у застосуванні матеріально-технічної бази університету тощо, почали з'являтися нові випробування, наприклад пошкодження енергетичної інфраструктури внаслідок терористичних атак російської федерації, спричиняє проблеми з можливістю організації навчання в онлайн форматі, через відсутність електроенергії серед студентів та викладачів (Шопіна, М. О., & Якунін, Я. Ю., 2022). Це може грати роль додаткового стресору та призводити до підвищення академічного навантаження. Також виникає потреба переривати заняття під час повітряних тривог, що призводить до зміни графіків навчання або просто до втрати навчальних годин. Окрім цього ракетні обстріли вже є достатньо вагомих стресором, який накладаючись на академічний стрес може призводити

до емоційного вигорання. Ще гострішою ця проблема є в закладах вищої освіти, що знаходяться в прифронтових районах. Таким чином, вище перелічені проблеми створюють негативний вплив на процес дистанційного навчання. Формат змішаного та очного навчання в період воєнного стану теж має перелік проблемних зон. Серед них можна виділити відсутність достатньої кількості обладнаних укриттів, ризики життю та здоров'ю студентів та персоналу університетів через загрозу обстрілів, витрачені академічні години проведені в укриттях замість навчання та інше. Вимоги воєнного часу вимагають адаптуватись під них в тому числі і технологічно, що актуалізує потребу підвищення рівня ІТ компетентності викладачів (Сімакова С.І., 2023). Для підвищення інтересу студентів до навчання вже використовують інструменти Google (Майбородіна Н., 2022) та навіть YouTube (Майбородіна Н., 2023).

Важливо також враховувати той фактор, що студенти є активною категорією населення, які з перших днів повномасштабної війни взяли на себе ролі волонтерів та учасників бойових дій і в даному випадку їхній підхід до навчання теж може сильно відрізнитися через об'єктивні обставини життя (Бруяка, І. С., 2022). Дистанційне навчання в ряді цих випадків відіграє особливу роль оскільки дає можливість їм виконувати свій громадянський обов'язок і залишатися частиною університетської спільноти. Однак таке навчання все ще має велику кількість недоліків і потребує потужної залученості студента до виконання самостійної роботи на яку в нього може просто не залишатися ресурсів (Мельник, А. І., 2022).

Одним з можливих рішень проблем з якими зіштовхнулася українська система освіти в умовах воєнного стану стала змішана форма навчання, яка включає як класичну безпосередню взаємодію викладачів та студентів в межах університетського простору так і опосередковану інформаційними технологіями змішану форму навчання. Змішана форма навчання є дієвим способом подолання протиріччя та досягнення необхідних цілей навчання (Абатуров О.Є.&Нікуліна А.О., 2022). В українському законодавстві немає

визначення терміну змішане навчання, тому доцільно давати таке визначення формату змішаного навчання: «... форма освіти, згідно з якою здобувач освіти засвоює одну частину матеріалу засобами дистанційного навчання, а іншу вивчає очно в аудиторії» (Масліч С.В., 2022).

На думку К. Бонка та К. Грахема технологія змішаного навчання сприяє побудові індивідуального підходу до навчання, що додає навчальному процесу певної гнучкості та допомагає досягати найкращих результатів (Bonk, C. J., & Graham, C. R., 2012). Завдяки переведенню значної частини занять в дистанційний формат, зменшується навантаження на студента, а значна частина занять очного формату можуть стати краще організованими (Баркасі, В. В., & Баркасі, С. Б., 2015). Тобто змішана форма навчання все ж найкраще поєднує в собі сильні сторони, як традиційної так і дистанційної форми навчання (Чередніченко Г.А., 2015).

За визначення Стрюк А. змішане навчання – це процес цілеспрямованого здобуття знань, умінь і навичок, в умовах комплексного поєднання аудиторних видів навчальної роботи так і позааудиторних, та взаємодоповнення різних технологій навчання (Стрюк А.М., 2011). На думку Шиліної Г. змішана форма включає всі позитивні аспекти дистанційного навчання і при цьому не переймає його негативні сторони (Шиліна Г.А., 2016). За Кривонос О. концепція змішаного навчання розглядає поєднання самостійного навчання в форматі онлайн та очного навчання при безпосередній взаємодії з викладачем, і це створює можливості для контролю суб'єктами навчального процесу часу, місця, темпу та стратегії вивчення матеріалу (Кривонос О.М., 2012). Іноземці часто розглядають змішану форму навчання, як спеціально організовану взаємодію в межах якої поєднуються традиційні методи навчання, тобто лекції, семінари тощо, та електронне інформаційне самонавчання (Valiathan P., 2002).

Змішаний формат навчання – це тренд сучасності, який буде залишатися актуальним протягом наступних десятиліть так, як він вже демонструє велику кількість своїх переваг (Лазаренко Н.І., 2022). Така організація навчання

дозволяє вирішувати велику кількість спірних питань з організації навчального процесу, дозволяє забезпечувати процес навчання навіть в найбільш скрутні моменти, як наприкладні ракетні обстріли здійснювані російською федерацією (Petrov R. V. et al, 2022).

До переваг змішаного навчання можна віднести розширення доступу до інформації, що сприяє більш поглибленому вивченню матеріалів, економія ресурсів таких як час, що додає гнучкості в процесі навчання, збільшення кількості інтерактивних занять та технологій, підвищення навичок самостійної роботи, постійний доступ до інформації в мережі Інтернет, полегшена можливість контролювати досягнення (Богдан Я.С., 2022). Змішане навчання трансформує роль вчителя та студента, і націлене підвищити якість освіти (Генрі, К., та ін., 2021). Такий формат взаємодії сприяє підвищенню самостійності студента і повністю змінює роль яку відіграє в навчальному процесі викладач, тепер це більше тьютор, людина яка допомагає відібрати правильну траєкторію, шлях по якій студент вже буде прокладати самостійно (Болтянський, О. В., та ін., 2021).

Важливу роль, яку може виконувати змішана форма навчання на відміну від дистанційної – це організація проведення навчальної практики студентів. Оскільки в умовах дистанційного навчання класична практика за більшістю спеціальностей стає неможливою то змішана форма навчання створює умови для реалізації права студентів отримувати практичні навички. Головне в цьому питанні це гнучкість (Сидоренко, В. В., та ін., 2023).

Отже, підсумовуючи ми можемо визначити дистанційну освіту як спосіб здобуття знань, умінь і навичок опосередкованих інформаційно-комунікативними технологіями навчання за відсутності безпосереднього контакту між учасником освітнього процесу та надавачем освітніх послуг, яка має багато сильних сторін та недоліків і потребує адаптації під певний історико-культурний та політичний контекст. Змішана форма навчання – це формат навчального процесу, який поєднує класичну аудиторну освіту з

освітою опосередкованою інформаційними технологіями навчання. В період воєнного стану українська освіта зіштовхнулася з новими викликами та проблемами, вирішення яких продовжує бути гострою потребою сучасності.

1.3. Психологічні чинники ставлення студентів до навчання в період воєнного стану: теоретична модель

Освіта є фундаментом для розвитку здорового суспільства об'єднаного спільними цінностями, яке рухається до спільної цілі (Копилов, Е. В., 2022). Ситуація воєнного стану стала величезним випробуванням для української системи освіти. Особливо потужним виявився цей вплив у зв'язку з євроінтеграційними процесами, які і так потребують величезної кількості реформ та змін (Сергійчук, О., & Багно, Ю., 2023). Впровадження дистанційної та змішаної форми навчання має, як свої плюси так і свої мінуси. Все це потребує розробки ефективних підходів до організації освітнього процесу (Серебрякова, Ю. О., 2022). Наша держава вже створила велику кількість можливостей для здобуття якісної освіти спеціалістами різних напрямків в умовах воєнного стану, як наприклад «Цифрові інструменти Google для освіти» (Євсєєва, О. О., 2022), однак проблеми все ще існують і їх потрібно вирішувати.

В умовах війни велика кількість закладів освіти потерпають від обстрілів, відключень електроенергії і зіштовхуються з іншого роду проблемами, що перешкоджають нормальному освітньому процесу (Бережна, О. М., 2023), всі ці впливи можуть негативно позначатись на ставленні студентів до навчання, призводити до зниження мотивації до навчання, погіршення академічної успішності і мати ще низку негативних наслідків для майбутнього нашої держави. Важливу роль у формуванні ставлення до навчання в період воєнного стану відіграють куратори академічних груп та психологічні служби ЗВО, які беруть на себе роль дороговказу та надають необхідну студентам в ці складні часи підтримку (Собченко, Т., та ін., 2022).

Існує досить мало опублікованих досліджень з проблеми організації навчального процесу у воєнний час (Коломієць, Д. І., та ін., 2022), тому виокремити, які існують психологічні чинники ставлення до навчання в умовах воєнного стану стає досить важко.

Вище ми вже проаналізували, що серед основних чинників ставлення до навчання можна виділити мотивацію вибору професії, особливості організації навчального процесу, соціальні чинники, психологічні особливості студента та інше. До психологічних чинників ставлення до навчання можна віднести: мотивацію вибору професії, самооцінку студента, задоволеність навчальним процесом, емоційне ставлення до обраної професії, її сприйняття в системі соціальних відносин, особливості когнітивної сфери студента, психофізіологічні особливості, наявність вмінь і навичок, що сприяють спрощенню процесу навчання.

В умовах воєнного стану психологічні чинники ставлення до навчання можуть доповнюватись та/або видозмінюватись, на це впливають як об'єктивні обставини так і суб'єктивні причини. До об'єктивних обставин можна віднести формат навчального процесу (очне, дистанційне, змішане), регіон в якому організують навчання, кон'юнктура ринку, особливості професії, обставини життя студента, стосунки в студентській групі тощо. Серед суб'єктивних факторів виділяємо психологічний стан студента, наявність травматичного досвіду, мотивація до навчання, когнітивні здібності студента, наявність академічних вмінь та навичок, особливості особистості студента та інші чинники (рис. 1.3).

Формат навчального процесу може ставати тим фактором, який впливає на ставлення студентів до навчання оскільки в зв'язку з війною в Україні відбувається велика кількість суспільних, політичних та економічних змін, тож різні студенти по різному реагують на ту чи іншу форму навчання. Для багатьох учасників навчального процесу формат очного чи змішаного навчання здається більш небезпечним для життя та здоров'я порівняно з дистанційним,

на протипагу інші переконані, що дистанційне навчання не задовольняє їхніх академічних потреб. Окрім цього поширеною проблемою з якою зіштовхнулася українська система освіти при організації дистанційного навчання – це наслідки пошкодження енергетичної інфраструктури та відміна занять у зв'язку з ракетними обстрілами.

На ставлення до навчання також впливає регіон в якому організований навчальний процес, особливо це стосується очного та змішаного форматів навчання. Так, як певні області, як до прикладу Київ чи Одеса, частіше потерпають від обстрілів, то і ставлення до навчання в цих областях є більш негативним порівняно з безпечнішими регіонами.

Кон'юнктура ринку є не менш важливим чинником ставлення до навчання, оскільки може впливати на академічну мотивацію студента. З початком повномасштабного вторгнення зріс попит на фахівців військової справи, медиків, психологів та інших спеціалістів.

Особливості професії теж впливають на ставлення до навчання в тому числі на ставленні до формату навчання. Наприклад, серед студентів більш практичних спеціальностей, які потребують постійного використання матеріально-технічної бази університету може бути більше прихильників очної та змішаної форми навчання тоді, як серед інших – дистанційної. Також важливо враховувати професійні навички, які необхідно розвивати студентам, що може бути доволі складним процесом для особистості, призводити до емоційного вигорання і безпосередньо впливати на ставлення до навчання, поширеною така проблема є серед студентів медиків.

Військова ситуація в країні змінила обставини життя багатьох людей: зросла кількість внутрішньо переміщених осіб, збільшилась кількість біженців, багато студентів взяли до рук зброю і пішли боронити свою державу, чимала кількість громадян отримали складні фізичні та/або психологічні травми, багато хто втратив своє житло, майно, роботу тощо. Все це є тими чинниками, які

визначають життєві обставини людини і серед студентів можуть впливати на ставлення до навчання.

Також серед об'єктивних чинників ставлення до навчання можна виділити стосунки в студентській групі, оскільки людина є дуже соціальною і валідація студента групою впливає на самооцінку та особистісні прояви то в загальному це прямо впливає на ставлення до навчання в цілому.

Окрім об'єктивних факторів на, які людина часто не має можливості впливати є також суб'єктивні чинники або психологічні чинники ставлення до навчання в період воєнного стану. Так, наприклад, психологічний стан студента може позначатись на загальній мотивації до навчання, призводити до зниження концентрації уваги, погіршення процесу мислення тощо.

Наявність травматичного досвіду пов'язаного з війною теж може сильно впливати на загальне самопочуття, Я-концепцію, когнітивні здібності, що разом може ставати чинником негативного ставлення до навчання.

Мотивація до навчання не менш важливий чинник ставлення. До прикладу, зовнішня мотивація, як примус батьків є поганим стимулом і часто призводить до того, що навчання стає негативним досвідом, на відміну від внутрішньої мотивації, яка узгоджуючись з цінностями особистості сприяє, як навчальному процесу так і особистісному становленню.

Когнітивні здібності теж можуть впливати на ставлення до навчання, наприклад складнощі запам'ятовування чи проблеми уваги часто призводять до труднощів в академічному процесу, а велике навантаження може стати причиною емоційного виснаження та втрати інтересу до навчання. Сюди ж ми можемо віднести тип нервової системи та інше.

На ставлення студента до навчання також може впливати наявність академічних вмінь та навичок, оскільки це спрощує процес навчання та сприяє адаптації.

Звичайно важливим психологічним чинником є особистісні особливості студента, це і попередній досвід людини, її цінності та переконання, характер тощо.

Рис. 1.3. Чинники ставлення студентів до навчання в період воєнного стану

Отже, існує велика кількість чинників, як об'єктивних, так і суб'єктивних, які можуть впливати на ставлення студентів до навчання в період воєнного стану

Висновки до розділу 1

Ставлення студентів до навчання в університеті відображає позицію, що визначає усвідомленість та цілеспрямованість сприйняття та засвоєння навчального матеріалу, та вироблення необхідних в навчальному процесі знань, вмінь та навичок.

В ході теоретичного аналізу наукових джерел з проблем нами виокремлено такі компоненти в структурі ставлення до навчальної діяльності: емоційний, інтелектуальний, вольовий та мотиваційний компоненти.

Теоретично обґрунтовано положення про чинники ставлення студентів до навчання в період воєнного стану. Так, показано, що на формування ставлення студента до навчання переважно впливає мотивація вибору професії, ставлення до організації процесу, змісту та форм навчання, соціальні фактори, психологічні особливості студента та інші чинники. Серед психологічних чинників виокремлено: мотивація вибору професії, самоставлення, задоволеність навчальним процесом, ставлення до обраної професії, особливості когнітивної сфери студента, психофізіологічні особливості (тип темпераменту, рухливість нервової системи тощо), наявність конкретних вмінь і навичок, що сприяють процесу навчання.

Показано, що дистанційна освіта – це індивідуалізований процес набуття знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників навчального процесу у спеціалізованому середовищі, яке функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій. Дистанційне навчання дає такі можливості, як інтерактивна взаємодія викладача та студента в режимі діалогу, швидкість передачі студентських матеріалів в електронному вигляді, швидкий доступ до інформації, можливість оцінки знань в режимі онлайн, створення «віртуальних

груп» тощо. В період воєнного стану дистанційна освіта зазнає нових викликів та потребує вдосконалення.

Серед психологічних чинників ставлення до навчання в період воєнного стану виокремлюємо психологічний стан студента, наявність травматичного досвіду, мотивація до навчання, когнітивні здібності студента, наявність академічних вмінь та навичок, особливості особистості студента та інші чинники.

РОЗДІЛ 2.

ОРГАНІЗАЦІЯ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЧИННИКІВ СТАВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ДО НАВЧАННЯ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

2.1. Методи та організація дослідження

В роботі використовувались загальнонаукові методи – аналіз, синтез, індукція, дедукція, моделювання. Пошук теоретичних матеріалів здійснювався в наукових базах Google Scholar, PubMed та ScienceDirect за ключовими словами англійською та українською мовами: «attitude towards distance learning», «distance learning», «students», «ставлення до навчання», «дистанційне навчання», «дистанційна освіта», «ставлення до навчання у ЗВО», «ставлення до дистанційного навчання в університеті», «психологічна характеристика студентів». Емпіричне дослідження виконано відповідно до стандартного алгоритму наукових досліджень і включало в себе такі етапи:

1) вибір методик дослідження – підбрано діагностичних інструментарій, що дозволяє діагностувати мотиви вибору професії, особливості інтерперсональної взаємодії та розроблено авторську анкету вивчення ставлення до форм, методів, змісту та контексту дистанційного навчання.

2) Проведено психодіагностичне тестування – в емпіричному дослідженні взяли участь 51 студент, серед яких студенти Київського національного університету імені Тараса Шевченка та Київського університету імені Бориса Грінченка.

3) Аналіз, інтерпретація та тлумачення змістових та формально-логічних даних.

Для проведення дослідження була сформована вибірка із студентів Київського національного університету імені Тараса Шевченка. До вибірки увійшла 51 особа. Збір інформації відбувався опосередковано через платформу

GoogleForms, учасникам було представлено мету та завдання дослідження, а також згоду на обробку персональних даних. Перед кожним опитувальником розміщувалась інструкція з виконання методики. Дослідження було абсолютно анонімним з використанням шифрування.

Серед методів наукового дослідження, які були використані для проведення дослідження можна виділити: методи теоретичного дослідження – аналіз, синтез, індукція, дедукція, моделювання; емпіричні методи, а саме психодіагностичне тестування.

Психодіагностичне тестування включало такі методики: «Мотиви вибору професії» (за В.А. Семиченко); Методика інтерперсональної взаємодії Т.Лірі; розроблена для даного дослідження авторська анкета вивчення ставлення до форм, методів, змісту та контексту освітнього процесу у ЗВО, шкала самооцінки Розенберга.

Методика «Мотиви вибору професії» (за В.А. Семиченко) дозволяє оцінити переважаючі мотиви вибору професії, а також домінуючу мотивацію (внутрішню або зовнішню). Учасникам пропонується перелік питань, що описують рівень важливості певних мотиваційних спонукань стосовно вибору професії. Респондентам необхідно оцінити кожне твердження від 1 до 5 де 5 – дуже сильно вплинуло на вибір майбутньої професії; 4 – сильно вплинуло на вибір професії; 3 – помірно вплинуло; 2 – слабо вплинуло; 1 – не вплинуло взагалі. Обрахунок результатів здійснюється за ключем. Методика містить такі шкали: внутрішні індивідуально значущі мотиви; внутрішні соціально значущі мотиви; зовнішні позитивні мотиви; зовнішні негативні мотиви (Семиченко В. А., 2004).

Методика інтерперсональної взаємодії Т.Лірі призначена щоб вивчати особливості стилю і структури міжособистісних відносин, а також уявлення людини про саму себе, своє ідеальне «Я», самоствавлення. Дає можливість вивчити зони конфліктності людини. Респонденту надається 128 тверджень, які

є певною характеристикою людини, його задача оцінити наскільки те чи інше твердження відповідає його уявленню про себе. Обрахунок результатів здійснюється відповідно до ключа. Методика представлена 8 основними шкалами: авторитарний, егоїстичний, агресивний, підозрілий, підпорядковується, залежний, доброзичливий, альтруїстичний. Отримані дані переносяться на діаграму на якій характеризується вираженість ознак кожної октанти. Після цього за допомогою формул вираховуються показники за двома основними параметрами «Домінування» та «Дружелюбність» . (Ложкін, Г. В., 2006).

Авторська анкета вивчення ставлення до форм, методів, змісту та контексту освітнього процесу у ЗВО представлена 20 питаннями, які включають педагогічні, соціальні та психологічні аспекти навчання у закладі вищої освіти. Частина питань потребує вибору одного варіанту відповіді, частина потребує вибору декількох варіантів відповіді, ще одна частина відповідей представлена шкалою Лайкерта де просять оцінити ставлення до тих чи інших особливостей навчального процесу. Результати опитування розглядаються окремо за кожним запитанням.

Шкала самооцінки Розенберга М. – це найвідоміший інструмент призначений для діагностики Я-концепції, який виявляє рівень самооцінки (Orlova, H., 2019). Опитувальник містить 10 запитань з позитивними формулюваннями на, які респондентам потрібно відповісти «Повністю погоджуюсь» - 3 бали, «Погоджуюсь» - 2 бали, «Не погоджуюсь» -1 бал, «Повністю не погоджуюсь» - 0 балів. Згідно з версією методики перекладеною українським інститутом когнітивно-поведінкової терапії 2,5,6,8,9 пункти опитувальника оцінюються обернено (УІКПТ, 2012).

2.2. Психологічна характеристика вибірки

Студентство як соціальна група з'явилась з відкриттям у Європі перших університетів. Даний термін характеризує осіб які об'єднані спільними цінностями прагнення до досягнення професійних знань, вмінь і навичок та самовдосконалення.

Згідно із Законом України «Про вищу освіту», студент – це особа, яка в установленому порядку зарахована до вищого навчального закладу і навчається за денною (очною), вечірньою або заочною, дистанційною формами навчання з метою здобуття певного освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівнів (ЗУ «Про вищу освіту, 2014).

Головними життєвими задачами студента є навчально-професійна діяльність, особистісний розвиток, постійне здобуття нових знань, вмінь та духовне, моральне, інтелектуальне, а також фізичне самовдосконалення. Важливою задачею студента є також й досягнення вищих стадій зростання, як людини, громадянина, активно творчого суб'єкта, суспільного діяча.

Період вступу до університету найчастіше припадає на період так званої кризи юнацького віку, яка супроводжується пошуком свого місця в суспільстві вибором життєвої цілі, власної філософії та сфери професійної діяльності (Білоус, 2015).

Студентство співвідносять з періодом ранньої юності–пізньої дорослості, що, найчастіше, охоплює вік від 17 до 25 років. Охарактеризувати студентів можна з точки зору таких аспектів: соціальний, біологічний та психологічний:

- Соціальний аспект визначає студентів членами соціальної групи, які володіють певними рисами та якостями, а їхній спосіб життя характеризується активною навчально-професійною діяльністю, спілкуванням з абсолютно різними категоріями людей, прогресивними новаторськими ідеями, пошуком власного життєвого шляху тощо.

- Біологічний аспект охоплює сукупність таких властивостей: особливості нервової системи, дозрівання та функціонування різних систем

організму, тобто якостей які не залежать від особистості і її задача це навчитися підлаштовувати свій спосіб життя під задані біологічні особливості. Таким чином важливою задачею студента – це вироблення власного стилю навчання, який дасть перспективи для найбільш ефективного засвоєння професійних знань та вмінь.

- Психологічний аспект розглядає психічні процеси, психічні стани, психічні новоутворення, особливості характеру, здібностей, персональних вподобань тощо (Власова, 2015).

Таким чином, період студентства – це важливий для особистості етап професійного та особистісного становлення, який впливає на розвиток персональних якостей, цінностей та переконань, а отже важливо зробити навчальний процес якнайбільш ефективним, зручним та сприятливим для студентів.

Висновки до розділу 2

Дослідження проведене відповідно до стандартного алгоритму психологічного дослідження. Було використано загальнонаукові методи дослідження, серед яких: методи теоретичного аналізу - аналіз, синтез, індукція, дедукція, моделювання та емпіричні методи, а саме психодіагностичне тестування. Психодіагностичне тестування включало такі методики: «Мотиви вибору професії» (за В.А. Семиченко); Методика інтерперсональної взаємодії Т.Лірі; розроблена для даного дослідження авторська анкета вивчення ставлення до форм, методів, змісту та контексту освітнього процесу у ЗВО.

Вибірку для дослідження склали студенти Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Студентство – це особлива соціальна категорія, яка охоплює всіх громадян, що в установленому порядку зараховані до вищого навчального закладу і навчаються за денною (очною), вечірньою або

заочною, дистанційною формами навчання з метою здобуття певного освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівнів. Період студентства – це важливий для особистості етап професійного та особистісного становлення, який впливає на розвиток персональних якостей, цінностей та переконань.

РОЗДІЛ 3.

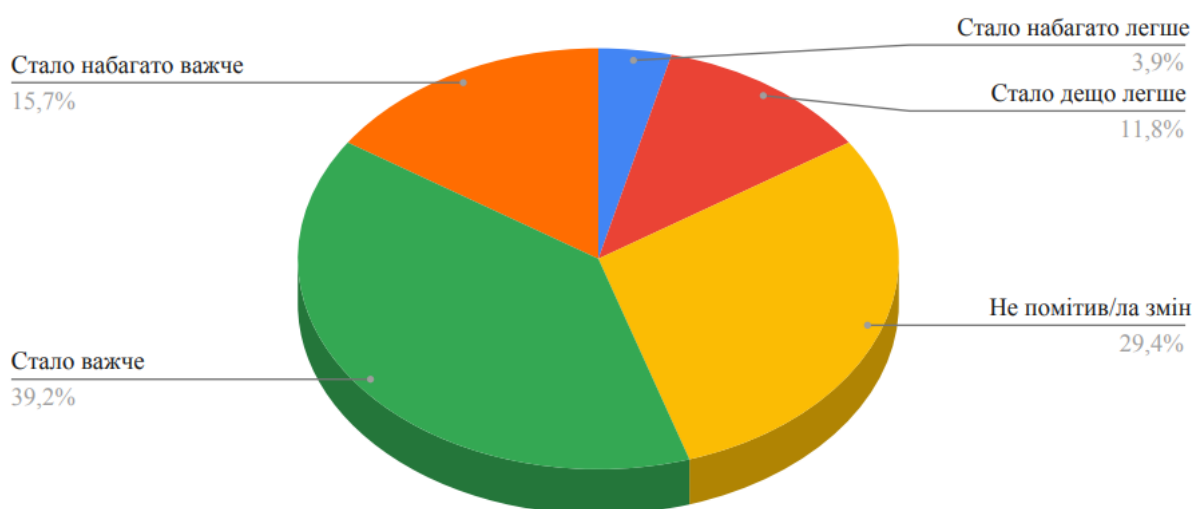
ДОСЛІДЖЕННЯ ЧИННИКІВ СТАВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ДО НАВЧАННЯ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

3.1. Особливості ставлення студентів до навчання в період воєнного стану

З метою вивчення ставлення до форм, методів, змісту і контексту освітнього процесу у закладі вищої освіти в умовах воєнного стану було розроблено та застосовано авторську анкету. За результатами опитування ми отримали такі дані:

На прохання оцінити на скільки в загальному учасникам дослідження стало важче вчитись в умовах воєнного стану (рис.3.1.) 15,7% вказали, що вчитись стало набагато важче, 39,2% вказали, що вчитись стало дещо важче, 29,4% не помітили змін, 11,8% вказали, що стало дещо легше та 3,9% вказали, що стало набагато легше. Отримані результати вказують, що військовий стан негативно позначився на процесі навчання переважної більшості вибірки.

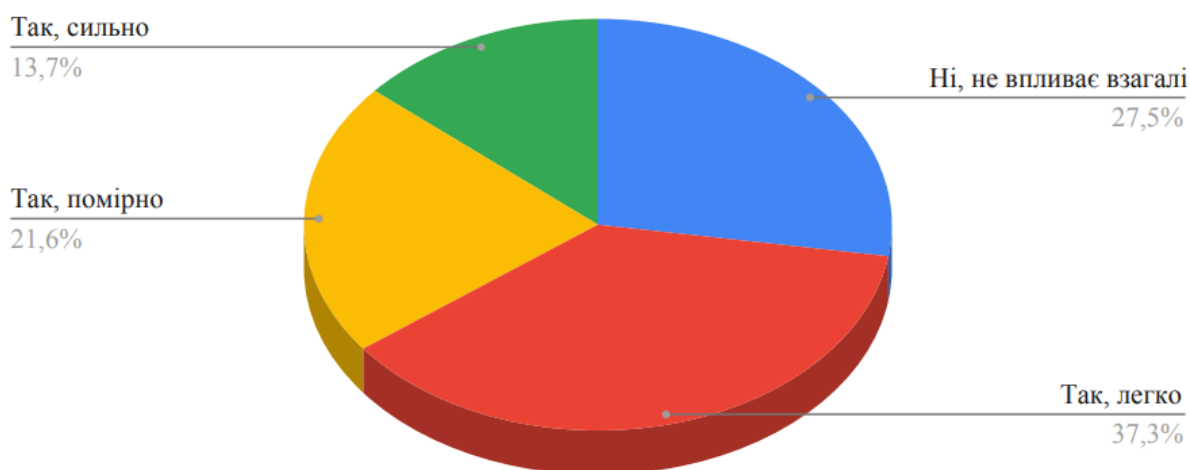
1. Оцініть наскільки Вам в загальному стало важче вчитись в умовах воєнного стану порівняно з періодом до воєнного стану.

Рис.3.1. Суб'єктивне сприйняття важкості навчального процесу учасниками дослідження після початку воєнного стану (n=51)

На питання чи впливає психологічний стан через військові події в країні на успіхи у навчанні учасників дослідження 27,5% вибірки вказали, що не впливає взагалі, 37,3% вказали, що впливає легко, 21,6% вважають, що психологічний стан впливає на успіхи помірно та 13,7% вказали, що впливає дуже сильно. Отримані дані вказують на те, що погіршення психологічного стану через війну та супутні військові дії в країні позначаються на успіхах у навчанні учасників дослідження і є чинником ставлення до навчання у студентів.

2. Чи впливає Ваш психологічний стан пов'язаний з військовими подіями в країні на успіхи у навчанні?

Рис.3.2. Суб'єктивне сприйняття впливу військових подій в країні на успіхи у навчанні учасників дослідження (n=51)

На прохання оцінити яким саме чином психологічний стан через військові події вплинув на успішність у навчанні порівняно з періодом до воєнного стану 5,9% вказали, що почали набагато гірше вчитись, 31,4% вказали, що стали вчитись дещо гірше, 56,9% обрали відповідь нейтрально, та 5,9% вказали, що почали дещо краще вчитись. Відповідь «Я став/ла набагато краще вчитись» не була обрана жодним респондентом. Отримані результати вказують на те, що воєнний стан став чинником погіршення академічної

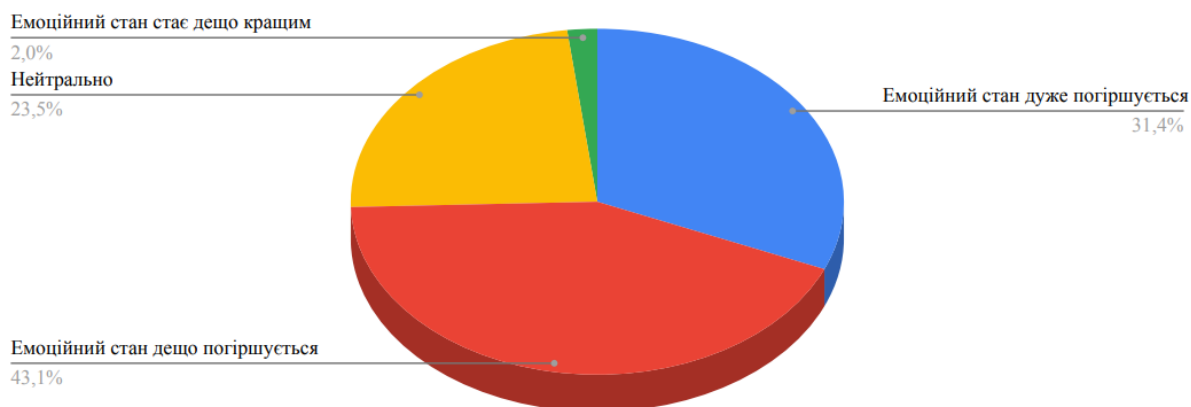
успішності у значної частини вибірки. Проте в більшості респондентів все ж не було помічено особливих змін в їхніх навчальних досягненнях порівняно з періодом до початку воєнного стану.

Рис.3.3. Зміни в навчальній успішності учасників дослідження через психологічний стан пов'язаний з військовими подіями в країні порівняно з періодом до воєнного стану (n=51)

На питання «Як впливає навчання в період воєнного стану на Ваш емоційний стан?» 31,4% респондентів вказали, що їхній емоційний стан дуже погіршується, 43,1% респондентів відповіли, що емоційний стан дещо погіршується, 23,5% вказали, що навчання в період воєнного стану ніяк не впливає на їхній емоційний стан, та 2% респондентів вказали, що емоційний стан стає дещо кращим. Відповідь «Емоційний стан стає набагато кращим» не була обрана жодним респондентом. Отримані результати вказують на те, що навчання в період воєнного стану є чинником погіршення емоційного стану для переважної більшості вибірки.

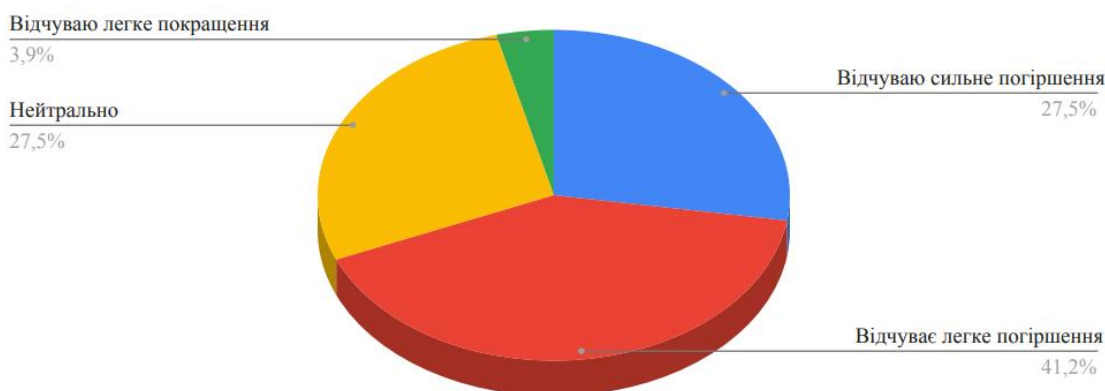
4. Як впливає навчання в період воєнного стану на Ваш емоційний стан?

Рис.3.4. Особливості впливу навчання в період воєнного стану на емоційний стан учасників дослідження (n=51)

На питання чи відчувають респонденти зміни в когнітивних функціях через навчання в період воєнного стану 27,5% вибірки вказали на те, що відчувають сильне погіршення функціонування когнітивної сфери, 41,2% заявили, що відчувають легке погіршення, 27,5% не відчули особливих змін, та 3,9% вказали, що відчули легке покращення. Це свідчить про те, що навчання в період воєнного стану стає чинником погіршення процесів мислення, пам'яті, уваги тощо.

5. Чи відчуваєте Ви погіршення або покращення Ваших когнітивних функцій через навчання в період воєнного стану?

Рис.3.5. Зміни в когнітивних функціях учасників дослідження через навчання в період воєнного стану (n=51)

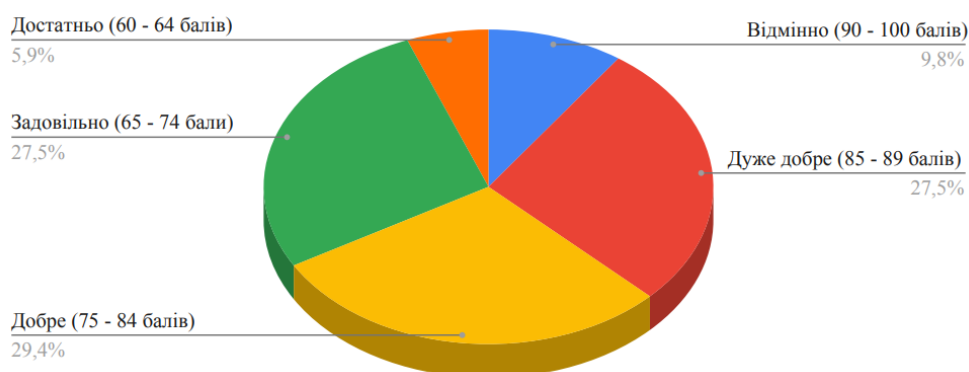
На питання про те чи відчувають респонденти зміни в академічних навичках через воєнний стан 15,7% заявили, що деякі їхні академічні навички взагалі зникли, 37,3% висловились, що їхні академічні навички погіршилися, 39,2% не відчули особливих змін, 3,9% помітили, що навички покращилися, а 3,9% вказали, що виробили нові навички. Отримані результати вказують на те, що воєнний стан та війна погіршили володіння академічними навичками такими як, наприклад, уважне читання, навички пошуку інформації, концентрація уваги на тексті тощо, у значної частини вибірки. Деякі особи вказали, що воєнний стан став предиктором для формування нових навичок або покращення попередніх.

Рис.3.6 Зміни в академічних навичках учасників дослідження через воєнний стан (n=51)

На прохання оцінити рівень академічної успішності респондентів до початку воєнного стану 9,8% вказали, що середньостатистична оцінка становить «Відмінно», 27,5% вказали, що їхній бал «Дуже добре», 29,4% обрали оцінку «Добре», 27,5% виразили, що їхній середній бал це «Задовільно», ще 5,9% вказали рівень «Достатньо».

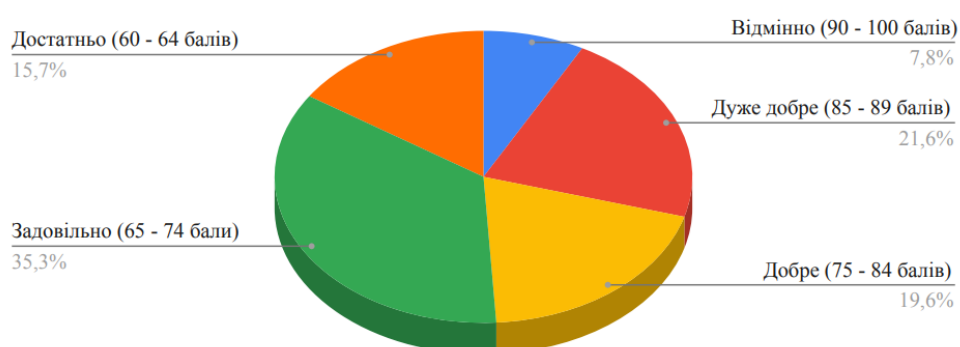
7. Оцініть середній рівень Вашої академічної успішності до початку воєнного стану

Рис.3.7. Середній рівень академічної успішності учасників дослідження до початку воєнного стану (n=51)

На прохання оцінити середній рівень академічної успішності респондентів після початку воєнного стану 7,8% вказали, що їхній рівень «Відмінно», 21,6% обрали бал «Дуже добре», 19,6% вказали, що їхня середня оцінка «Добре», 35,3% вказали рівень «Задовільно», 15,7% обрали рівень «Достатньо». Якщо порівняти середні показники академічної успішності до та після провадження воєнного стану то можна помітити тенденцію до зниження успіхів у навчанні.

8. Оцініть середній рівень Вашої академічної успішності після початку воєнного стану

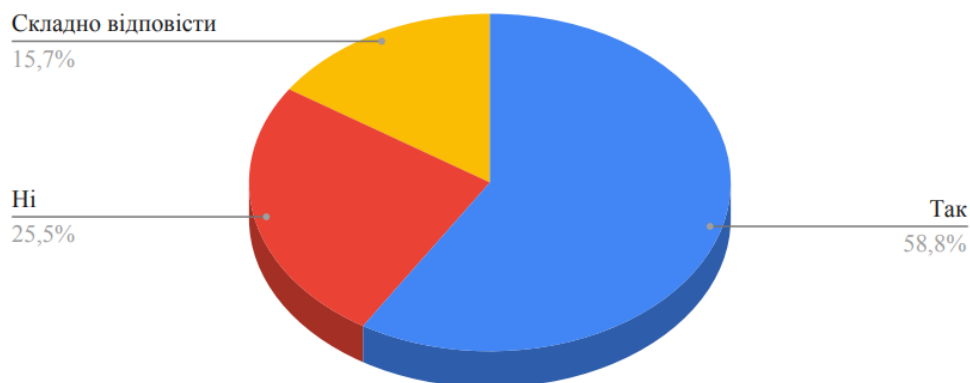

Рис. 3.8. Середній рівень академічної успішності учасників дослідження після початку воєнного стану (n=51)

На питання чи впливає формат навчання на ставлення до навчання учасники дослідження переважно вважають, що впливає (58,8%), 25,5% вказали, що не впливає, ще 15,7% вказали, що їм важко відповісти на це

питання. З огляду на отримані дані можемо припустити, що формат навчального процесу є одним з чинників ставлення до навчання.

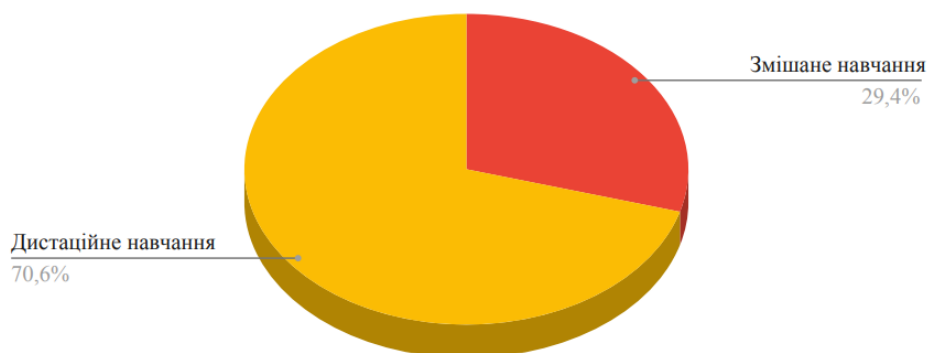
9. Чи впливає формат навчання на ваше ставлення до навчання в період воєнного стану?

Рис.3.9 Суб'єктивна оцінка впливу формату навчання на ставлення до навчання учасників дослідження (n=51)

На прохання обрати, який з форматів навчального процесу є найбільш прийнятним в умовах воєнного стану 70,6% обрали дистанційну форму навчання тоді як змішану форму обрали 29,4% вибірки. Очний формат навчання не був обраний жодним респондентом.

10. Який формат навчання Ви вважаєте найбільш прийнятним в період воєнного стану?

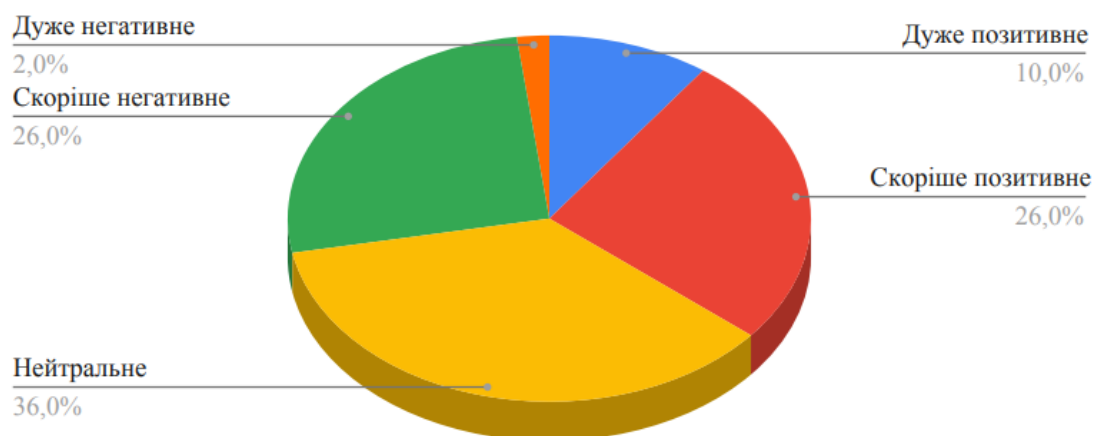

Рис.3.1.1. Найбільш прийнятний формат навчання в умовах воєнного стану для учасників дослідження (n=51)

На прохання оцінити загальне ставлення до навчання в період воєнного стану 10% оцінили своє ставлення як дуже позитивне, 26% вважають, що воно

скоріше позитивне ніж негативне, 36% обрали відповідь «Нейтральне», 26% вважають, що скоріше негативне та 2% оцінюють його як дуже негативне.

11. Оцініть Ваше загальне ставлення до навчання в період воєнного стану

Рис.3.1.2. Загальне ставлення учасників дослідження до навчання в період воєнного стану (n=51)

Дванадцять запитання було відкритого типу і стосувалось проблем вищої освіти, на нього відповіли лише 19 осіб з вибірки. За допомогою методу контент аналізу проблеми вдалось покласифікувати на групи смислових одиниць. Так вдалось виявити, що 42,1% тих хто відповів (8 осіб), вказували на те, що зіштовхнулись з організаційними проблемами серед яких відсутність укриттів, нездатність нормально організувати процес навчання, відсутність гарантій безпеки тощо. 26,3% (5 осіб) вказали на неготовність викладачів до організації навчання в період воєнного стану, сюди відносять відсутність технічних навичок, відсутність лояльного ставлення до життєвої ситуації студента тощо. 15,8% (3 осіб) вказували на неготовність студентів навчатись в період воєнного стану (нездатність організувати графік, надмірне навантаження, психологічно важко вчитись). Ще 15,8% (3 осіб) було віднесено до групи глобальних проблем вищої освіти серед яких невідповідність змісту навчальних матеріалів потребам сучасності та воєнним потребам в тому числі.

3.2. Емпірична модель чинників ставлення студентів до навчання в період воєнного стану

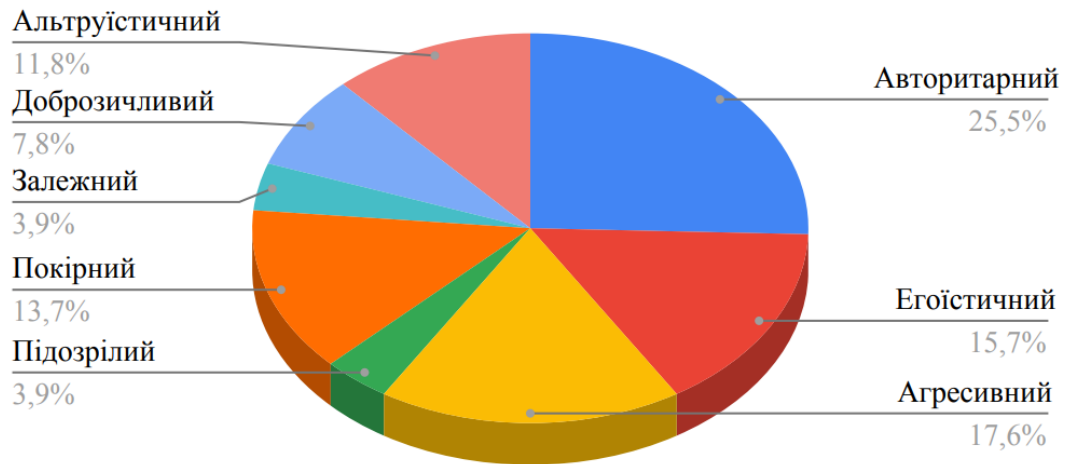
В результаті проведеного емпіричного дослідження чинників ставлення студентів до навчання в період воєнного стану було отримано такі результати:

За результатами проведення методики інтерперсональної взаємодії Т.Лірі було отримано такі результати (рис. 3.1.3.):

В 25,5% респондентів домінує авторитарний тип міжособистісної взаємодії, що характерно для осіб, які схильні лідирувати у багатьох сферах групової діяльності, такі люди зазвичай домінують, енергійні, покладаються лише на себе та схильні повчати інших. В 15,7% досліджуваних домінує егоїстичний тип стосунків, це вказує на такі риси в спілкуванні, як відчуженість, самозакоханість, хвалькуватість, зарозумілість та схильність до суперництва. Переважання агресивного типу характерно для 17,6% вибірки, це описує доволі вороже, негативне, упереджене і часом жорстоке ставлення до оточуючих. Підозрілий тип домінує в 3,9% учасників дослідження, таким людям властиво у всьому та всіх сумніватись, не довіряти, бути відчуженими, злопам'ятними та часто всім не задоволеними. В 13,7% переважає покірний тип, що свідчить про певну пасивність, сором'язливість, слабовольність, схильність у всьому поступатися та підкорятися іншим, такі люди часто боязкі, займаються самозвинуваченням та можуть приписувати собі чужу провину. Залежний тип міжособистісних стосунків домінує в 3,9% вибірки, це характеризує людей, які в соціальній взаємодії можуть бути конформними, м'якими, боязливими та безпорадними, вони є дуже слухняними, залежними від чужої думки, довірливими та ввічливими. Для 7,8% респондентів домінуючим став доброзичливий тип стосунків, він описує людей, які є люб'язними, орієнтованими на соціальне прийняття та соціальне схвалення, прагнуть до співробітництва за будь яких умов, намагаються догодити іншим, є дружелюбними, товариськими, не конфліктними та завжди готові прийти на допомогу. Альтруїстичний тип переважає у 11,8% досліджуваних, зазвичай такі

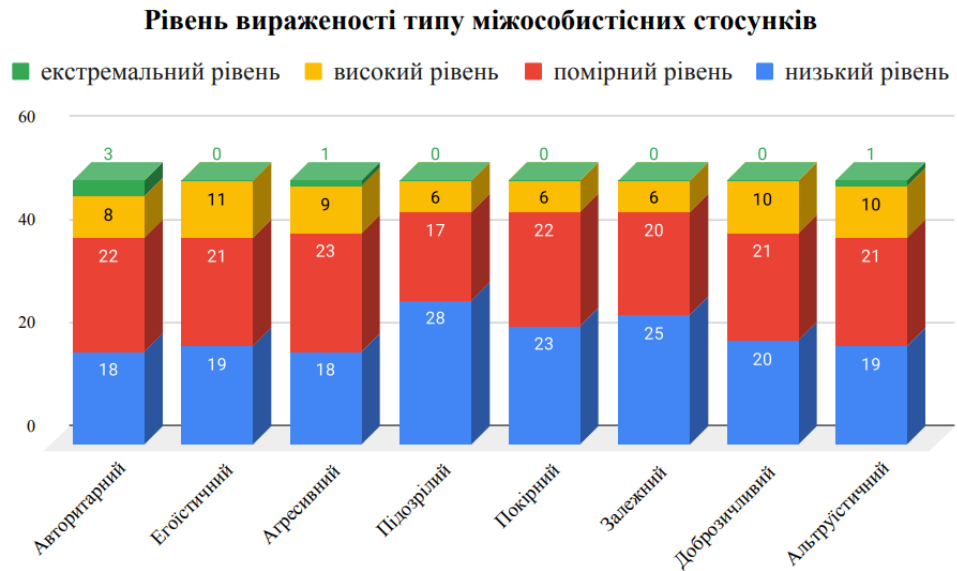
люди є гіпервідповідальними, нав'язливими у своїй допомозі, прагнуть допомагати іншим жертвуючи своїми інтересами, при цьому вони є емпатичними, розуміючими та підтримуючими людьми.

Домінуючий тип міжособистісних стосунків

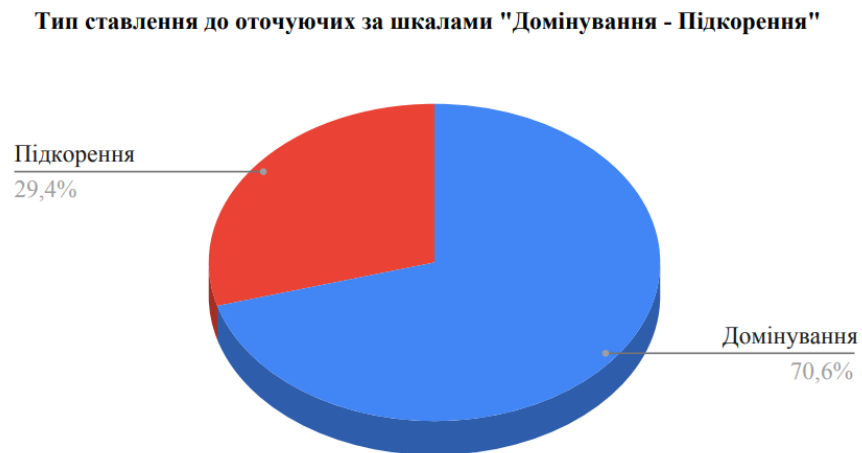
Рис.3.1.3. Домінуючий тип міжособистісних стосунків за методикою інтерперсональної взаємодії Т.Лірі (n=51)

Рівень вираженості того чи іншого типу міжособистісних стосунків (рис.3.1.4.) характеризує ступінь прояву його властивостей. Так низький та помірний рівні вказують на соціально адаптивну поведінку, високий демонструє екстремальну поведінку та наявність певних акцентуацій характеру, а екстремальний рівень вказує на патологічність цих рис.

Рис.3.1.4. Рівень вираженості типу міжособистісних стосунків (n=51)

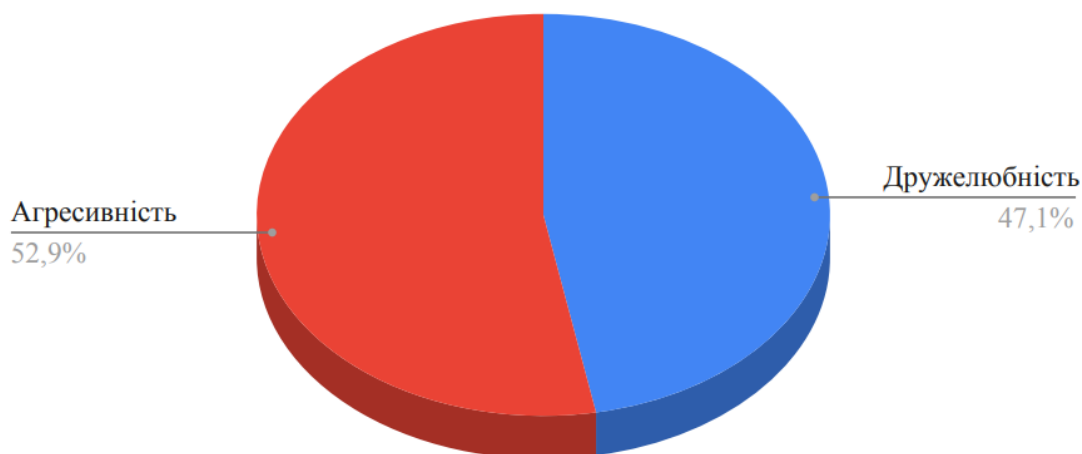
Діагностика типу ставлення до оточуючих проводилась за двома основними шкалами особистісного профілю, перший це «Домінування – Підкорення», а другий «Дружелюбність – Агресивність». Так на вісі «Домінування – Підкорення» (рис.3.1.5.) в 70,6% вибірки було виявлено схильність до домінування у ставленні до оточуючих, це говорить про переважання неконформних тенденцій та прагнення брати на себе більшу ініціативу. Підкорення характерно для 29,4% учасників дослідження і їм навпаки більше характерно проявляти конформізм та пасивність у взаємодії.

Рис. 3.1.5. Тип ставлення до оточуючих за шкалами «Домінування – Підкорення» (n=51)

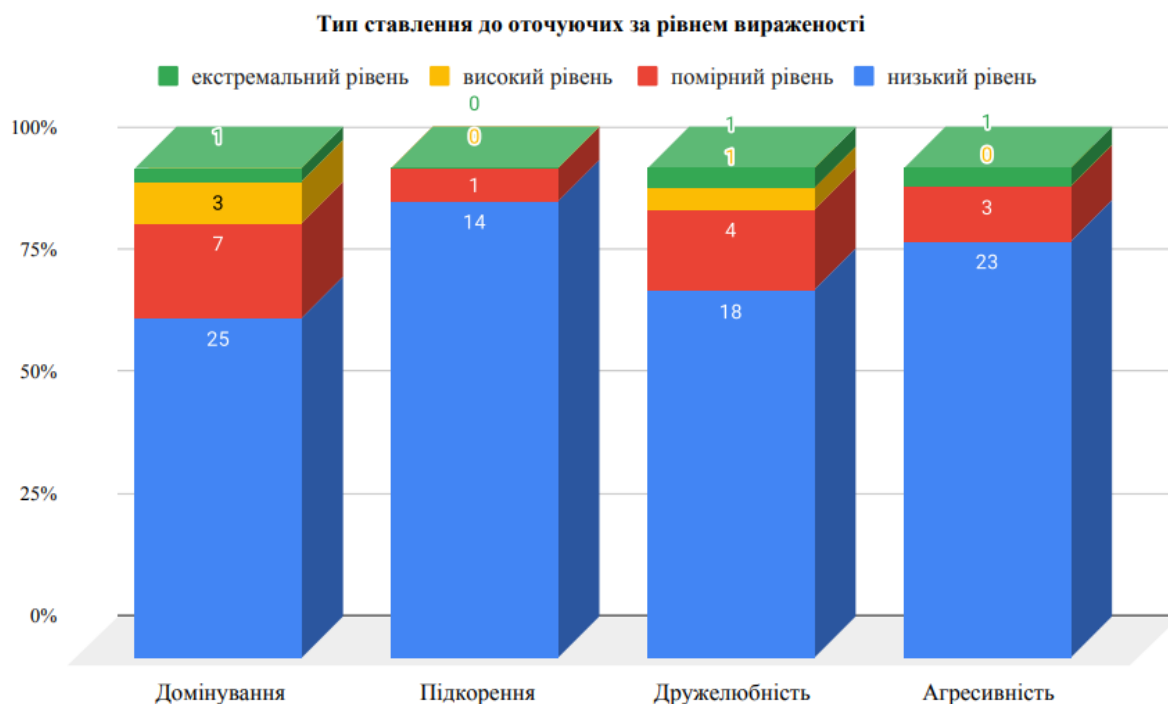
Тип ставлення до оточуючих на вісі «Дружелюбність – Агресивність» (рис.3.1.6.) демонструє, що для 52,9% досліджуваних більш характерно бути агресивними у ставленні до оточуючих, це вказує на конфліктність та більшу ініціативність у відстоюванні власної думки. В 47,1% переважає дружелюбність, яка властива людям неконфліктним, конгруентним, схильним до компромісів, інколи може вказувати на невпевненість у собі.

Тип ставлення до оточуючих за шкалами "Дружелюбність - Агресивність"

Рис.3.1.6. Тип ставлення до оточуючих за шкалами «Дружелюбність – Агресивність» (n=51)

Діагностика рівня вираженості типів ставлення до оточуючих (рис.3.1.7.) вказує на переважання низького рівня у переважної більшості вибірки, що говорить про соціально прийнятну та адаптивну поведінку.

Рис.3.1.7. Тип ставлення до оточуючих за рівнем вираженості ознак (n=51)

Результати за методикою «Мотиви вибору професії» за В.А. Семиченко (рис.3.1.8.) демонструють, що в 25,5% вибірки переважають внутрішні індивідуально значущі мотиви, це говорить про домінування індивідуальних персонально значущих мотивів такі, як задоволення від процесу навчання та професії, самореалізація тобто внутрішня мотивація впливає з потреб самої людини. Внутрішні соціально значущі мотиви домінують в 39,2% досліджуваних – це вказує на переважання таких мотивів, як суспільна особиста значущість професії, можливість приносити людям користь тощо. Зовнішні позитивні мотиви є головними в 27,5% учасників дослідження, це свідчить про те, що для таких людей більше характерно опиратися на престижність, матеріальну складову та соціальну схвалюваність обраної професії. Зовнішні негативні мотиви домінують в 7,8% вибірки, це описує людей для яких в навчанні та професії основними мотивами є страх осуду та покарання.

Рис.3.1.8. Тип домінуючих мотивів за методикою «Мотиви вибору професії» за В.А. Семиченко (n=51)

За методикою Шкала самооцінки Розенберга було отримано такі результати (рис.3.1.9.):

В 27,5% досліджуваних переважає високий рівень самооцінки, що вказує на переважання позитивного ставлення респондентів до самого себе та інколи навіть дещо завищені очікування від себе. Середній рівень самооцінки домінує в 62,7% вибірки, що говорить про певну невизначеність або непостійність самооцінки, тобто ставлення людини до себе різниться від ситуації до ситуації. В 9,8% вибірки переважає низький рівень самооцінки, що вказує на наявність негативних переконань щодо себе та своїх якостей.

Рис.3.1.9. Результати діагностики самооцінки за методикою «Шкала самооцінки Розенберга» (n=51)

З метою виявити чинники ставлення до навчання в умовах воєнного стану додатково було проведено кореляційний аналіз між шкалами методик «Методика діагностики інтерперсональної взаємодії Т.Лірі», «Шкала самооцінки Розенберга», «Мотиви вибору професії (за В.А.Семиченко)» та 11 запитанням анкети «Оцініть своє загальне ставлення до навчання в період воєнного стану», яке виражає загальне ставлення студентів до навчання в період воєнного стану та було сформоване за принципом шкали Лайкерта, де 5 – дуже позитивне ставлення до навчання в період воєнного стану, 4 – скоріше позитивне ставлення, 3 – нейтральне, 2 – скоріше негативне, 1 – дуже негативне. Було виявлено (додаток Б), що ставлення до навчання лінійно пов'язане з самооцінкою ($0,537$ при $p \leq 0,01$), що вказує на те, що чим вища самооцінка в учасника дослідження тим позитивніше його ставлення до навчання. Також з ставленням до навчання обернено взаємопов'язаний доброзичливий тип інтерперсональної взаємодії ($-0,341$ при $p \leq 0,05$), це говорить про те, що чим більше рис даного тип спостерігається в учасника дослідження тим менш позитивним є його ставлення до навчання в умовах воєнного стану. Окрім цього обернений статистично значущий зв'язок було виявлено між ставленням до навчання та дружелюбним типом ставлення до оточуючих ($-0,322$ при $p \leq 0,05$), що свідчить про властивість мати менш позитивне ставлення до навчання в умовах воєнного стану у людей, які є більш доброзичливими до оточуючих. Отримані результати можуть бути пояснені особливостями характеру осіб з доброзичливим та дружелюбним типом взаємодії, оскільки вони є більш соціально орієнтованими можливо їм важче дається змішана та дистанційна форми навчання оскільки вони ізольовані від інших людей.

На основі проведеного нами емпіричного дослідження було розроблено емпіричну модель чинників ставлення студентів до навчання в період воєнного стану (рис.3.2.1.). Основні чинники, які можуть впливати на ставлення до навчання в період воєнного стану було поділено на два типи: внутрішні

чинники та зовнішні. До внутрішніх ми віднесли високий рівень самооцінки, доброзичливий тип інтерперсональної взаємодії, дружелюбний тип ставлення до оточуючих, психологічний стан пов'язаний з військовими подіями. До зовнішніх чинників було віднесено формат навчального процесу, організаційні проблеми, готовність викладачів до організації навчання в умовах воєнного стану, готовність студентів до учіння в умовах воєнного стану та глобальні проблеми вищої освіти.

Рис.3.2.1. Емпірична модель чинників ставлення студентів до навчання в період воєнного стану

Таким чином, можна узагальнити, що на ставлення студентів до навчання в період воєнного стану впливає значна кількість чинників як внутрішніх суб'єктивних так і зовнішніх об'єктивних.

Наступним етапом нашого дослідження, відповідно до поставлених завдань була розробка методичних рекомендацій психологічним службам ЗВО, щодо оптимізації ставлення студентів до навчання в період воєнного стану.

3.3. Методичні рекомендації психологічним службам ЗВО щодо оптимізації ставлення студентів до навчання в період воєнного стану

Розглянуті в теоретичному розділі проблеми ставлення до навчання в умовах воєнного стану актуалізують потребу розробки ефективних методів оптимізації психологічного стану студентів та формування позитивного ставлення до навчання. З огляду на отримані результати емпіричного дослідження ми можемо сформулювати такі рекомендації психологічним службам ЗВО, щодо оптимізації ставлення студентів до навчання в умовах воєнного стану:

- Формувати індивідуальний підхід. Кожен студент – це унікальна особистість, що має свої фізіологічні, когнітивні, характерологічні та інші особливості. Розвиток навички помічати та розвивати індивідуальність студента дає можливість створити максимально комфортні умови здобуття освіти та соціалізації майбутнього професіонала.
- Допомогати з пошуком психологічних ресурсів для навчання. Війна – це важке випробування через, яке зараз проходить наше суспільство. Студенти – це дуже вразлива категорія населення, яка знаходиться в ситуації невизначеності та великого обсягу роботи, яку потрібно виконувати. Вплив війни на особистість, яка ще тільки формується може бути дуже деструктивним, що може призводити до виникнення проблем із психічним здоров'я тощо. Психологічні ресурси – це той інструмент, який може ставати додатковим стимулом та мотивацією для студента, окрім цього вміння працювати з власними психологічними ресурсами дає можливість людині відновлюватись щоб зберігати максимальну ефективність та продуктивність.
- Сприяти психологічному клімату в студентських колективах. Людина – це дуже соціальна істота, яка постійно потребує прийняття та соціальної підтримки. Студентський колектив одна з найголовніших соціальних груп у житті студента, що може як допомагати проходити такі важкі випробування як війна, так і навпаки ускладнювати цей процес.

- Враховувати обставини життя студента. Велика кількість студентів зараз знаходяться в складних життєвих обставинах, як внутрішньо переміщені особи, як люди які пережили окупацію, які мають близьких під окупацією, на фронті, можуть самі перебувати на фронті або мати подібний досвід, це люди, які можуть знаходитись за кордоном або переживати втрату. Будь який із цих чинників може сильно ускладнювати навчальний процес і розуміння, співчуття та підтримка це те, що допомагає знаходити в собі сили рухатися далі на шляху свого професійного розвитку.

- Планувати навчальний процес чітко та доступно. Чіткість та простота викладу інформації пов'язаної з організацією навчального процесу, системою оцінювання, вимогами дуже спрощує життя студентів і сприяє успішному досягненню основних цілей навчання.

- Давати зворотній зв'язок. Зворотній зв'язок допомагає студентам краще розуміти проблеми та труднощі з якими їм доводиться зіштовхуватись, і будувати більш ефективні стратегії навчання, які сприятимуть успішному перебігу навчального процесу. Окрім цього інколи студентам важливо знати, які проблеми є нормальними, а які є специфічними.

- Розподіляти академічне навантаження відповідно до психологічних можливостей студента. Надмірне навантаження не сприяє поглибленому засвоєнню знань, а інколи навпаки може негативно впливати на когнітивні процеси та психологічний стан. Тож потрібно створювати умови для засвоєння матеріалів курсу враховуючи можливості кожного студента.

Важливу функцію в комунікації між університетом та студентами виконують куратори академічних груп, які мають безпосередній контакт із студентами і можуть роз'яснювати, допомагати, надавати необхідні контакти та направляти студентів в бік їхнього професійного самоздійснення. Тому важливо надавати кураторам груп можливості для підвищення кваліфікації в тому числі з питань ставлення студентів до навчання в період воєнного стану і надавати інструменти його оптимізації. На основі розроблених методичних рекомендацій психологічним службам ЗВО було сформовано тематичний план

вебінарів окремого модулю з курсу підвищення кваліфікації для кураторів академічних студентських груп.

Таблиця 3.1.

Тематичний план вебінарів щодо оптимізації ставлення студентів до навчання в період воєнного стану для кураторів академічних студентських груп

Тема вебінару	Питання вебінару	Тривалість вебінару
Індивідуальний підхід до кожного студента	Що таке індивідуальний підхід до студента?	2 години
	Типологія особистості сучасного студента	
	Навички асертивності у комунікації із студентами	
Пошук психологічних ресурсів для навчання	Що таке психологічні ресурси?	2 години
	Які є види психологічних ресурсів?	
	Техніки пошуку особистісних ресурсів	
Психологічний клімат в студентських колективах	Студентський колектив, як особлива соціальна група	2 години
	Групові ролі (основні теорії)	
	Вправи на групову динаміку	
Психологічні особливості організації навчального процесу під час воєнного стану	Основні психологічні проблеми з якими може зіштовхнутися студент в період воєнного стану	2 години
	Як коректно спілкуватися із студентами, що знаходять в складній життєвій ситуації?	
	Емпатія – ключ до успіху	
Інформаційні технології навчання в період війни	Інформаційні технології навчання. Плюси та мінуси	2 години
	Корисні додатки та сайти, що дозволять спростити життя студента	
	Гурбота про психічне здоров'я. Додатки, що рятують душу	

Таким чином, розробка методичних рекомендацій для психологічних служб ЗВО дасть можливість оптимізувати ставлення студентів до навчання в період воєнного стану.

Висновки до розділу 3

В результаті проведеного емпіричного дослідження нам вдалось виявити переважаючі у вибірці типи інтерперсональної взаємодії, в даному випадку найбільш поширеними виявились «Авторитарний тип», «Агресивний тип» та «Егоїстичний тип». Окрім цього вдалось дослідити тип ставлення до оточуючих у студентів і виявити, що у більшій частині вибірки переважає схильність до домінування та агресивної взаємодії. Діагностика самооцінки демонструє, що в більшості студентів середній рівень самооцінки. Дослідження мотивів вибору професії вказує на домінування внутрішньої мотивації серед яких найбільшу роль грають все ж внутрішні соціально значущі мотиви. За допомогою розробленої для даного дослідження авторської анкети ми діагностували особливості ставлення до форм, змісту та контексту освітнього процесу в умовах воєнного стану. Вдалось виявити, що в більшій частині вибірки військові дії в країні стають фактором погіршення психологічного стану, когнітивних функцій та емоційного самопочуття, що впливає на успіхи у навчанні. Окрім цього важливу роль відіграє форма навчання та супутні організаційні проблеми. Кореляційний аналіз демонструє наявність високого позитивного взаємозв'язку між ставленням до навчання та самооцінкою, низького негативного взаємозв'язку між ставленням до навчання та доброзичливим типом інтерперсональної взаємодії і дружелюбним типом ставлення до оточуючих.

На основі отриманих даних було розроблено емпіричну модель дослідження, яка включала роль внутрішні чинників ставлення до навчання в умовах воєнного стану, таких як самооцінка, тип інтерперсональної взаємодії, тип ставлення до оточуючих, психологічний стан студента, та зовнішніх чинників ставлення до навчання, таких як формат навчального процесу, організація навчального процесу, наявність безпечного середовища для

навчання, ставлення викладачів до студентів та обсяг академічного навантаження.

Розроблено методичні рекомендації психологічним службам ЗВО, які включали тематичний план вебінарів щодо оптимізації ставлення студентів до навчання в період воєнного стану для кураторів академічних студентських груп.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у дослідженні особливостей ставлення до навчання в період воєнного стану студентів різних спеціальностей.

ВИСНОВКИ

Узагальнення теоретико-емпіричних результатів дослідження чинників ставлення студентів до навчання в період воєнного стану дає підстави зробити такі висновки:

1. Ставлення до навчання – це позиція, що встановилася у студента, яка визначає спрямованість і інтенсивність сприйняття, мислення і дій особистості у сфері навчання. Ставлення до навчальної діяльності має багатокomпонентну і багаторівневу структуру. В структурі ставлення до навчання виокремлено такі компоненти: емоційний, інтелектуальний, вольовий та мотиваційний.

2. Теоретично обґрунтовано модель чинників ставлення студентів до навчання в умовах воєнного стану: мотивація вибору професії, особливості організації навчального процесу, соціальні фактори такі як престижність професії, її актуальність тощо, психологічні особливості студента та інші чинники. В період воєнного стану чинники ставлення до навчання можна поділити на внутрішні суб'єктивні (психологічний стан студента, мотивація до навчання, наявність травматичного досвіду, когнітивні здібності студента, наявність академічних вмінь та навичок, особливості особистості студента) та зовнішні об'єктивні (формат навчального процесу, регіон в якому організоване навчання, кон'юнктура ринку, особливості професії, обставини життя студента, стосунки в студентській групі).

3. На основі проведеного теоретичного аналізу було підбрано психодіагностичний інструментарій, який відповідає поставленим завданням дослідження. Окрім цього для оцінки ставлення студентів до форм, змісту та контексту навчання в період воєнного стану було розроблено авторську анкету.

4. Емпіричне дослідження дало можливість встановити, що на ставлення до навчання в умовах воєнного стану впливають такі чинники: внутрішні – висока самооцінка, доброзичливий тип інтерперсональної взаємодії, дружелюбний тип ставлення до оточуючих, психологічний стан

студента; та зовнішні – формат навчального процесу, організаційні проблеми, готовність викладачів до організації навчання в умовах воєнного стану, готовність студентів до учіння в умовах воєнного стану та глобальні проблеми вищої освіти.

5. На основі отриманих даних було розроблено емпіричну модель дослідження, яка включала роль внутрішніх та зовнішніх чинників ставлення до навчання в умовах воєнного стану.

6. Розроблено методичні рекомендації психологічним службам ЗВО, щодо оптимізації ставлення студентів до навчання в умовах воєнного стану та сформовано тематичний план вебінарів окремого модулю з курсу підвищення кваліфікації для кураторів академічних студентських груп.

7. Перспективами подальшого дослідження є вивчення особливостей ставлення до навчання в період воєнного стану студентів різних спеціальностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Boca, G. D. (2021). Factors influencing students' behavior and attitude towards online education during COVID-19. *Sustainability*, 13(13), 7469.
2. Bonk, C. J., & Graham, C. R. (2012). *The handbook of blended learning: Global perspectives, local designs*. John Wiley & Sons.
3. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1985). Motivation and self-determination in human behavior. *NY: Plenum Publishing Co.*
4. Dubey, P., & Pandey, D. (2020). Distance learning in higher education during pandemic: challenges and opportunities. *The International Journal of Indian Psychology*, 8(2), 43-46.
5. Hong, K. S., Ridzuan, A. A., & Kuek, M. K. (2003). Students' attitudes toward the use of the Internet for learning: A study at a university in Malaysia. *Journal of Educational Technology & Society*, 6(2), 45-49.
6. Ismaili, Y. (2021). Evaluation of students' attitude toward distance learning during the pandemic (Covid-19): a case study of ELTE university. *On the horizon*, 29(1), 17-30.
7. Kaban, A. (2021). University Students' Attitudes towards Distance Education. *International Journal of Technology in Education and Science*, 5(3), 311-322.
8. Koreneva, I., & Samilyk, V. (2023). Вплив дистанційної освіти на здоров'я педагогів: український кейс. *Journal of Innovations and Sustainability*, 7(1), 05-05.
9. Liakh, T., Spirina, T., & Popova, A. (2017). Students standing before the distance learning in institution of higher education. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету*, (3).
10. Petrov, R. V., Fotina, T. I., Shkromada, O. I., Berezovskyi, A. V., Risovaniy, V. I., & Bondarenko, P. G. (2022). ОСОБЛИВОСТІ ЗМІШАНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ НА ФАКУЛЬТЕТІ ВЕТЕРИНАРНОЇ МЕДИЦИНИ. *Bulletin of Sumy National Agrarian University. The series: Veterinary Medicine*, (3 (58)), 46-50.

11. Qanash, S., Al-Husayni, F., Alemam, S., Alqublan, L., Alwafi, E., Mufti, H. N., & Ghabashi, A. A. (2020). Psychological effects on health science students after implementation of COVID-19 quarantine and distance learning in Saudi Arabia. *Cureus*, 12(11).

12. Quintiliani, L., Sisto, A., Vicinanza, F., Curcio, G., & Tambone, V. (2022). Resilience and psychological impact on Italian university students during COVID-19 pandemic. Distance learning and health. *Psychology, Health & Medicine*, 27(1), 69-80.

13. Terenda, N. O., Terenda, O. A. Horishnyi, M. I., & Panchyshyn, N. Y. (2021). Особливості дистанційного навчання студентів в умовах пандемії COVID-19 (за результатами анкетування). *Медична освіта*, (4), 57-60.

14. Unger, S., & Meiran, W. R. (2020). Student attitudes towards online education during the COVID-19 viral outbreak of 2020: Distance learning in a time of social distance. *International Journal of Technology in Education and Science (IJTES)*, 4(4), 256-266.

15. Valiathan, P. (2002). Blended learning models. *Learning circuits*, 3(8), 50-59.

16. Абатуров, О. Є., & Нікуліна, А. О. (2022). Змішана форма навчання в реаліях сьогодення. *NATIONAL PEDAGOGICAL DRAHOMANOV UNIVERSITY*, 120.

17. Алієв, Е. М., & Штефан, Л. А. (2023). Розвиток дистанційної освіти: зарубіжний досвід. *Матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. для студ., аспірантів, докторантів, молод. учених* URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0b52c5d9-5931-4445-9caf-ec3013c0bead/content>

18. Баркасі, В. В., & Баркасі, С. Б. (2015). Використання змішаної форми навчання при викладанні іноземних мов у ВНЗ. *Молодий вчений*, (2 (6)), 207-210.

19. Бережна, О. М. (2023). Проблеми функціонування закладів вищої освіти в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми сучасної науки в*

дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів: тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф.(м. Вінниця, 17 травн. 2023 р.).–Вінниця: ХНУВС, 2023.–С. 66-70.

20. Биков, В. Ю., Гриценчук, О. О., & Жук, Ю. О. (2015). Дистанційне навчання в країнах Європи та США і перспективи для України. *Інформаційне забезпечення навчально-виховного процесу: інноваційні засоби і технології*, 77-140.

21. Білоус О.В. (2015). Вікова психологія: навч. посібник. *Чернігів: Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка*, 108.

22. Богдан, Я. С. (2022). Формування професійної компетентності майбутніх фахівців готельно-ресторанної справи в умовах змішаного навчання.

23. Болтянський, О. В., Болтянский, О. В., Болтянська, Н. І., & Болтянская, Н. І. (2021). Змішане навчання в закладах вищої освіти. *Запоріжжя: Збірник науково-методичних праць таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного*.

24. Бруяка, І. С. ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ. *Global Society in Formation of New Security System and World Order*, 14.

25. Вишнівський, В. В., Гніденко, М. П., Гайдур, Г. І., & Ільїн, О. О. (2014). Організація дистанційного навчання. Створення електронних навчальних курсів та електронних тестів: навчальний посібник. *Київ: ДУТ*, 140.

26. Власова, О. І. (2011). Методика викладання психології. Підручник. *К.: Геопринт*.

27. Власова, О. І., Семиченко, В. А., Пашенко, С. Ю., & Невідома, Я. Г. (2014). Психологія вищої школи: підручник./за ред. ОІ Власової. *Київ: ВПЦ" Київський університет*.

28. Генрі, К., Грехем, Ч., Грубер, М., Дзіюбан, Ч., Крістенсен, К., Ларсен, Р., ... & Миклюка, М. (2021). Змішане навчання: поняття та завдання. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій*, 73.

29. Годованюк, А. В., & Гончарук, К. В. (2023). Дистанційна освіта як основа освітнього простору. *Міжнародна науково-практична конференція: «Цифрова трансформація та диджитал технології для сталого розвитку всіх галузей сучасної освіти, науки і практики»*

30. Гуменюк, Н. (2023). Дослідження впливу дистанційної освіти на успішність навчання та психологічний стан студентів в умовах воєнного періоду. *Перспективи та інновації науки*, 10 (28).

31. Дробот, О. В. (2020). Мотивація студентів до дистанційного навчання в умовах пандемії. *Психологія та соціальна робота*, (1 (51)), 69-85.

32. ДУБРОВІНА, І., & РУЖИЦЬКИЙ, В. (2023). ГОТОВНІСТЬ ДО ПРОФЕСІЙНОГО САМОРОЗВИТКУ СТУДЕНТІВ У ПРОСТОРІ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: "Педагогічні науки"*, (2), 52-58.

33. Євсєєва, О. О. (2022). *Організація якісного освітнього процесу закладу вищої освіти в умовах режиму воєнного стану* (Doctoral dissertation, Український державний університет залізничного транспорту).

34. Жданюк, Л. О. (2018). Теоретичні аспекти ставлення до навчання у студентів. *Вісник ХНПУ імені ГС Сковороди "Психологія"*, (55), 338-344.

35. Закон України «Про вищу освіту» (2014). № 37-38, ст. 2004. Редакція 28.05.2023.

36. Карагодіна, О., Пожидаєва, О., & Карагодіна, М. (2020). Ставлення студентів до дистанційного навчання в період карантину. In *Proceedings of the XII International scientific-practical conference «INTERNET-EDUCATION-SCIENCE»(IES-2020), Ukraine, Vinnytsia, 26-29 May 2020: 270-272..* ВНТУ.

37. Катаєв, Є. С. (2010). Філософська категорія відношення та психологічне поняття ставлення в контексті досліджень професіоналізації особистості. *Вісник Національного університету оборони України*, (5), 146-150.

38. Клименко, Н. Г. (2022). ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ. *Голова організаційного комітету*, 194.

39. Козуб, П. А., Дейнеко, Ж. В., Сирова, Г. О., & Козуб, С. М. (2023, January). ПРОБЛЕМИ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ ЯК ОСНОВНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ. In *The 1 st International scientific and practical conference "Innovations and prospects in modern science" (January 15-17, 2023) SSPG Publish, Stockholm, Sweden. 2023. 425 p.* (p. 220).

40. Коломієць, Д. І., Івашкевич, В. М., Грицак, А. В., Добринський, В. С., & Хомік, О. М. (2022). Необхідність вивчення європейського досвіду організації освітнього процесу в умовах воєнного стану та в післявоєнний час.

41. Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні (затверджено Постановою МОН України В.Г. Кременем 20 грудня 2000 р.). URL: https://vnm.edu.ua/downloads/other/konc_rov_dystan_osv.pdf

42. Корж, О. Ю., & Корчікова, І. В. (2015). Психологічні чинники ставлення студентів до педагогічного процесу. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія*, (1), 119-127.

43. Корильчук, Н. І., Первак, М. П., & Тетяна Юрїївна, Ч. (2023). Аналіз дистанційних платформ для навчання і саморозвитку здобувачів вищої освіти в контексті воєнних реалій. *АКАДЕМІЧНІ ВІЗІЇ*, (Випуск 15).

44. Кривонос, О. М. (2012) *Використання інформаційно-комунікаційних технологій в навчанні*. Вид-во ЖДУ ім. І. Франка.

45. Кузнєцов, М. А., & Козуб, Я. В. (2017). Емоційне ставлення студентів до навчання. Монографія. Харків: Діса плюс, 284.

46. Кулакова, О. М. (2023). ДИСТАНЦІЙНА ОСВІТА ТА ЇЇ ПЕРСПЕКТИВИ В УКРАЇНІ. *Соціальна фармація: стан, проблеми та перспективи: С 69 матер. VIII Міжнар. наук.-практ. дистанційної конференції (27 кв. 2023 р., м. Харків)/ред. кол.: АА Котвіцька та ін.–Х.: НФаУ, 2023.–508 с., 479.*

47. Лазаренко, Н. (2022). Змішане навчання в закладах вищої освіти. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of*

Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems, 164-171.

48. Ложкін, Г. В. (2006). Пов'якель Н.І. Психологія конфлікту: теорія і сучасна практика: навч. посіб. К.: ВД "Професіонал.

49. Майбородіна, н. (2023). Використання YouTube для дистанційної освіти. *Програмний комітет*, 108.

50. Майбородіна, Н. В. Використання інструментів Google під час викладання дисциплін природничого циклу. *I-57 Інноваційні практики наукової освіти: матеріали II Всеукраїнської*, 619.

51. Максименко, С. Д., & Соловієнко, В. О. (2000). Загальна психологія. К.: Форум, 543.

52. Мала, І. Б. (2022). Дистанційне навчання як дієвий інструмент управлінської освіти. *Вчені записки Університету «КРОК»*, (2 (66)), 132-151.

53. Мар'янюк, Я. Г., & Огренич, М. А. (2023). ОСОБЛИВОСТІ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*, (208), 171-176.

54. Масліч, С. В. (2022). Методика організації і проведення занять за дистанційною й змішаною формами навчання: електрон. навч. курс. *Біла Церква: БІНПО*.

55. Мельник, А. І. (2022). Проблеми використання елементів дистанційного навчання в умовах воєнного стану. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Педагогіка та Психологія*, 37, 64-75.

56. Морзе, Н. В., & Глазунова, О. Г. (2010). Застосування інформаційно-комунікаційних технологій у системі заочної освіти. *Інформаційні технології в освіті: Збірник наукових праць*, (4), 20-38.

57. Ненько, Ю., & Іващенко, О. (2023). Дистанційне оцінювання здобувачів вищої освіти в умовах пандемії COVID-19. *Освіта. Інноватика. Практика*, 11(1), 22-27.

58. Оверчук, О. Б. (2023). Дистанційна освіта як форма організації навчального процесу в умовах воєнного часу. Застосування інноваційних технологій та методів навчання при викладанні фундаментальних та мовних дисциплін у вишах: тези доп. Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф.(м. Харків, 16 берез. 2023 р.).-Харків, 2023.-С. 41-44.

59. Освіта України в умовах воєнного стану: інформаційно-аналітичний збірник (2022). Міністерство освіти і науки України, Інститут освітньої аналітики. Київ.

60. Підкуркова, І., & Погрібна, В. (2023). ДИСТАНЦІЙНА ОСВІТА В УМОВАХ СИСТЕМНОЇ КРИЗИ: НОВІ ВИКЛИКИ ТА НОВІ МОЖЛИВОСТІ. " Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого". Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія, 3(58).

61. Положення про дистанційне навчання (2013). Наказ Міністерства освіти і науки України № 466, 25. 04. 2013 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13>

62. Про організацію освітнього процесу (2023). Лист Міністерства освіти і науки України № 1/10142-23 від 11 липня 2023 року.

63. Семенишена, Р. В., & Дуганець, В. І. (2023, May). ДИСТАНЦІЙНА ОСВІТА: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ПІДХОДІВ ДО ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ТЕХНІЧНА МЕХАНІКА». In *The 3 rd International scientific and practical conference "Modern problems of science, education and society"* (May 22-24, 2023) SPC "Sci-conf. com. ua", Kyiv, Ukraine. 2023. 1522 p. (p. 720).

64. Семиченко, В. А. (2004). Проблеми мотивації поведінки та діяльності людини. Модульний курс психології Модуль "Спрямованість". (Лекції, практичні заняття, завдання для самостійної роботи). К.: Міленіум, 521, 2.

65. Сергійчук, О., & Багно, Ю. (2023). Євроінтеграційні процеси та перспективи розвитку системи вищої освіти в умовах військового стану.

66. Сердюк, Л. З. (2019). Фактори внутрішньої мотивації та самодетермінації учіння студентської молоді. *Актуальні проблеми психології. Психологія обдарованості*, 15(6), 114-122.

67. Серебрякова, Ю. О. (2022). Організація дистанційного навчання здобувачів вищої юридичної освіти в умовах воєнного стану.

68. Сидоренко, В. В., Кулішов, В. С., & Торба, Н. Г. (2023). Інноваційні підходи до організації видів практик здобувачів вищої освіти в період воєнного стану. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 5(1), 1-15.

69. Сіленко, А. О., & Крук, Н. В. (2022). Дистанційна освіта: альтернатива чи додаткові можливості для традиційної освіти? *Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (голова ред. ради), Л. І. Кормич (голов. ред.), І. М. Милосердна (виконавч. ред.), Т. М. Краснопольська (виконавч. ред.) [та ін.] ; НУ «ОЮА», Південноукр. центр гендер. проблем. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», – Вип. 69. 94-100.*

70. Сімакова С. І. (2023). Дистанційна освіта в Україні в умовах воєнного стану: *матеріали IV Міжнародної науковопрактичної онлайн-конференції (Біла Церква, 23-24 березня 2023 р.)*. Біла Церква: БНАУ, 176 с.

71. Словник української мови. Т. 11: Х-Ь (1980). *Каталоги | Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського*. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0001356_1 (дата звернення: 13.07.2023).

72. Собченко, Т., Ворожбіт-Горбатюк, В., & Бондаренко, Є. (2022). Основні вектори виховної роботи педагогічного закладу вищої освіти в умовах воєнного стану. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*, 21(1), 97-105.

73. Стрюк, А. М. (2011). Теоретичні основи комбінованого навчання. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія педагогічна*, (17), 63-66.

74. Терещенко, С. В. (2023). Дистанційна освіта є викликом сучасного часу: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої розробкам моделей підготовки майбутнього вчителя до педагогічної діяльності в Новій українській школі (м. Полтава, 25–26 травня 2023 р.). Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 209-210.

75. Чередніченко, Г. А. (2015). Використання системи MOODLE у змішаному навчанні студентів. In *Інноваційні методи викладання іноземних мов у немовних вищих навчальних закладах: програма і матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* (Київ, 27 травня 2015 р.). К.: НУХТ (pp. 73-77).

76. Шевчук, Г., & Антоневич, Б. (2023). ВПЛИВ ТЕХНОЛОГІЙ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ НА ОСОБИСТІСНИЙ РОЗВИТОК СТУДЕНТІВ. *Наукові інновації та передові технології*, (7 (21)).

77. Шиліна, Г. А. (2016). *Методика дистанційного навчання української мови учнів основної школи* (Doctoral dissertation, Київський університет імені Бориса Грінченка).

78. Шолох, О. А. (2017). Ціннісне ставлення особистості до майбутньої професії як психолого-педагогічна проблема. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки. Випуск 142*. 225-230.

79. Шопіна, М. О., & Якунін, Я. Ю. (2022). Навчання в умовах військового стану. *EDITORIAL BOARD*, 511.

80. Orlova, H. (2019). СУЧАСНІ СТАНДАРТИЗОВАНІ ЗАРУБІЖНІ МЕТОДИКИ ДОСЛІДЖЕННЯ Я-КОНЦЕПЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ. *Mountain School of Ukrainian Carpaty*, (21), 19-24.

ДОДАТКИ

Додаток А.

Анкета для вивчення ставлення до форм, методів, змісту і контексту освітнього процесу у закладі вищої освіти в умовах воєнного стану

Інструкція: запитання стосуються Вашого ставлення до освітнього процесу в умовах воєнного стану. Оберіть відповіді, які описують Ваше ставлення.

1. Оцініть наскільки Вам в загальному стало важче вчитись в умовах воєнного стану порівняно з періодом до воєнного стану.

- Стало набагато легше
- Стало дещо легше
- Не помітив/ла змін
- Стало дещо важче
- Стало набагато важче

2. Чи впливає Ваш психологічний стан пов'язаний з військовими подіями в країні на успіхи у навчанні?

- Ні, не впливає взагалі
- Так, легко
- Так, помірно
- Так, сильно

3. Яким чином Ваш психологічний стан через військові події вплинув на Вашу успішність у навчанні порівняно з періодом до початку воєнного стану?

- Я став/ набагато краще вчитись
- Я став/ла дещо краще вчитись
- Нейтрально
- Я став/ла дещо гірше вчитись
- Я став/ла набагато гірше вчитись

4. Як впливає навчання в період воєнного стану на Ваш емоційний стан? (оцініть порівняно з періодом до воєнного стану)

- Емоційний стан дуже погіршується
- Емоційний стан дещо погіршується
- Нейтрально
- Емоційний стан стає дещо кращим
- Емоційний стан значно покращується

5. Чи відчуваєте Ви погіршення або покращення Ваших когнітивних функцій (мислення, пам'ять, увага) через навчання в період воєнного стану? (оцініть порівняно з періодом до воєнного стану)

- Відчуваю сильне погіршення когнітивних функцій
- Відчуває легке погіршення когнітивних функцій
- Нейтрально
- Відчуваю легке покращення когнітивних функцій
- Відчуває сильне покращення когнітивних функцій

6. Чи відчуваєте Ви, що через воєнний стан деякі Ваші академічні навички (пошук інформації, вміння концентруватись на матеріалі, навички запам'ятовування великих обсягів інформації, ефективне читання та конспектування тощо) погіршилися або взагалі зникли? (оцініть порівняно з періодом до воєнного стану)

- Відчуваю, що деякі навички зникли
- Відчуваю, що деякі навички погіршилися
- Нейтрально
- Відчуваю, що деякі навички покращилися
- Виробив/ла деякі нові навички

7. Оцініть середній рівень Вашої академічної успішності до початку воєнного стану

- Відмінно (90 - 100 балів)
- Дуже добре (85 - 89 балів)
- Добре (75 - 84 балів)
- Задовільно (65 - 74 бали)
- Достатньо (60 - 64 балів)

8. Оцініть середній рівень Вашої академічної успішності після початку воєнного стану

- Відмінно (90 - 100 балів)
- Дуже добре (85 - 89 балів)
- Добре (75 - 84 балів)
- Задовільно (65 - 74 бали)
- Достатньо (60 - 64 балів)

9. Чи впливає формат навчання на ваше ставлення до навчання в період воєнного стану?

- Так
- Ні
- Складно відповісти

10. Який формат навчання Ви вважаєте найбільш прийнятним в період воєнного стану?

- Очне навчання
- Змішане навчання
- Дистанційне навчання

11. Оцініть Ваше загальне ставлення до навчання в період воєнного стану

- Дуже позитивне
- Скоріше позитивне
- Нейтральне
- Скоріше негативне
- Дуже негативне

12. З якими проблемами вищої освіти Ви зіштовхнулись після введення військового стану? _____

Результати кореляційного аналізу

			Загальне ставлення до навчання
Чинники ставлення до навчання	Шкала самооцінки	Самооцінка	0,537**
	Тип мотивів вибору професії	Внутрішньо індивідуально значущі мотиви	0,104
		Внутрішні соціально значущі мотиви	-0,211
		Зовнішні позитивні мотиви	0,035
		Зовнішні негативні мотиви	-0,071
	Тип міжособистісної взаємодії	Авторитарний	-0,007
		Егоїстичний	-0,007
		Агресивний	-0,009
		Підозрілий	-0,054
		Покірний	-0,057
		Залежний	-0,135
		Доброзичливий	-0,341*
		Альтруїстичний	-0,225
	Тип ставлення до оточуючих	Домінування	-0,008
		Дружелюбність	-0,322*

Додаток В. «Мотиви вибору професії» (за В.А. Семиченко) (додається окремо)

Додаток Г. Методика інтерперсональної взаємодії Т.Лірі (додається окремо)

Додаток І. Шкала самооцінки Розенберга (додається окремо)